

Jan Paleček

Osvojování dětí v České republice

Zpráva z výzkumu v České republice na téma osvojení

STŘEDISKO NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE, spolek

Praha

2017

Tato analýza byla vydána v rámci projektu „Centrum podpory náhradní rodinné péče II“ díky finanční podpoře Nadace Sirius. Více informací o projektu a dalších publikacích naleznete na www.nahradnirodina.cz a www.centrumpodpory.cz.

Děkujeme Nadaci Sirius za finanční a dlouhodobou podporu aktivit směřujících ke zlepšení péče o ohrožené děti v České republice.

Osvojování dětí v České republice

Zpráva z výzkumu v České republice na téma osvojení

© **Mgr. Jan Paleček**

© STŘEDISKO NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE, spolek, Praha 2017

Vydalo STŘEDISKO NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE, spolek

Jelení 91, 118 00 Praha 1

info@nahradnirodina.cz

www.nahradnirodina.cz

Odborná garantka: PhDr. Věduna Bubleová

Jazyková korektura: Zuzana Straková

Obsah

Úvod	4
1. Děti, stát a rodiče: adopce v českých zemích do šedesátých let 20. století	5
2. Adopce a sociálně-právní ochrana	12
2.1 Adopce z (ústavní) péče	12
2.2 Role adopcí v sociálně-právní ochraně dětí	20
2.3 (Pre- a post-)adopční služby	23
3. Rychlost a pomalost v procesu osvojování	36
3.1 Zpomalení (po účinnosti nového občanského zákoníku)	36
3.2 Zájmy a motivace adoptivních rodičů	38
3.3 Zrychlení (zkratky a obchvaty systému mimorodinných adopcí)	41
4. Závěr: nejasná politika osvojování	48
Použité zdroje	49

Úvod

Studie o adopcích v České republice je pokračováním výzkumného projektu Střediska náhradní rodinné péče, v jehož rámci mapujeme zkušenosti s osvojováním dětí v zahraničí (dosud Anglie a Dánsko, viz Paleček a Kocman 2017) i v České republice, abychom podpořili zdejší debatu o zkvalitnění a nastavení systému osvojování dětí.

Adopce jsou běžně chápány jako altruistický čin v zájmu dítěte, jako poskytnutí péče a pomoci „dětem, které neměly to štěstí vyrůst ve spokojené a láskyplné rodině“.¹ Při bližším pohledu jak do historie, tak do současné praxe je zřejmé, že adopce jsou vpleteny do různorodých a někdy protichůdných zájmů. Jejich role je tudíž velmi komplikovaná. Cílem studie bylo této roli porozumět a popsat, jakou úlohu mají adopce v České republice, jak se tato úloha vyvíjela s ohledem na proměňující se (nejen sociální) politiku a jak se adopce vztahovaly a vztahují k sociálně-právní ochraně dětí. Studie popisuje, resp. interpretuje nastavení systému, ale i konkrétní praktiky, s jejichž pomocí osvojování probíhá, zájmy a potřeby účastníků, otázky, dilemata a trendy v adopční praxi.

Materiálem ke kvalitativní analýze byly texty zákonů, odborná literatura, novinářské články či texty z různých webových stránek věnovaných diskusím a zkušenostem adoptivních rodičů, a dále data vzniklá přímo v rámci tohoto výzkumu. Šlo o patnáct rozhovorů, provedených na konci roku 2016 a začátkem roku 2017 celkem s třiceti čtyřmi osobami: s pracovníky orgánů sociálně-právní ochrany dětí, neziskových organizací zabývajících se náhradní rodinnou péčí, kojeneckého ústavu, porodnice, přechodnými pěstouny, s adoptivními rodiči i adoptovaným dospělým dítětem či se soudkyní opatrovnického soudu; vedle těchto rozhovorů byla využita i data z předešlých výzkumů: přepisy focus groups s pracovníky OSPOD a neziskových organizací a přepisy rozhovorů s adoptivními rodiči a dětmi, které se uskutečnily pro dřívější studie Střediska náhradní rodinné péče mezi lety 2013 a 2015 (Paleček 2014, 2015, Vágnerová 2014). Středisko pro náhradní rodinnou péči uspořádalo v roce 2016 ve 13 krajích „kulaté stoly“ pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí z krajských úřadů, z obcí s rozšířenou působností a pracovníků neziskových organizací. Také záznamy z těchto setkání sloužily jako jeden z datových zdrojů pro analýzu.

V souladu s etickým kodexem České asociace pro sociální antropologii obdrželi účastníci výzkumu informační leták o výzkumu a informovaný souhlas s rozhovorem a jeho využitím. V něm se řešitel studie zavázal chránit soukromí a identitu účastníků. Pokud se v textu objevuje vlastní či místní jméno týkající se konkrétních osob, bylo změněno. Mluvíci jsou v textu anonymizováni – v ukázkách z rozhovorů vystupují pouze ve své roli (nebo v jedné ze svých rolí) účastníka adopčního procesu – například jako „pracovnice OSPOD“.

---

¹ Viz <http://www.adopcemiminek.wbs.cz/>

1. Děti, stát a rodiče: adopce v českých zemích do šedesátých let 20. století

Praktiky osvojení ve smyslu převzetí péče či nastolení vztahů náhradou za péči nebo vztahy biologických rodičů jsou vysledovatelné již v historicky velmi vzdálených epochách, a dokonce i mezi zvířaty (Conn 2013, O'Halloran 2015). Moderní podoba adopcí je v euroamerické civilizaci spojena mimo jiné s psaným právem. V českých zemích adopci poprvé kodifikoval habsburský Všeobecný občanský zákoník z roku 1811 v rámci úpravy rodinně právní problematiky. Ve srovnání s řadou jiných zemí šlo o velmi raný vstup institutu osvojení do sféry právních regulací. Kromě Francie, která uzákonila adopce v občanském zákoníku roku 1804, docházelo k právnímu zakotvení adopcí v jiných zemích až o zhruba 100 let později: Německo 1900, Švédsko 1917, Dánsko 1924, Anglie 1926 (O'Halloran 2015). Podle rakouské normy se osvojitelem mohla stát pouze bezdětná osoba starší 50 let, přičemž věkový rozdíl mezi ní a osvojencem musel být alespoň 18 let. Osvojenec získával jméno osvojitele a mohl také získat erb a šlechtictví. Osvojenec neztrácel práva vůči své dosavadní rodině. Smyslem adopce bylo zajištění pokračování rodové linie, dědice majetku a případně šlechtického titulu (Vyskočil 2017: 5). Adopce tak byla ryze soukromoprávní institucí, která vznikala smluvně a měla právní následky především v oblasti občanskoprávní (Kovaříková 2006: 17). Podobně ještě v prvním československém zákoně o osvojení z roku 1928 je osvojení definováno jako akt pro ty, „kdo nemá vlastních dětí manželských anebo jim na roveň postavených legitimovaných, osvojených, jakož i v poměru k matce nemanželských“ (zákon č. 56/1928 Sb.). Více než institut náhradní péče o nezletilé dítě tak adopce i v novém státě nadále sloužila spíše jako nástroj k „získání nástupce a zajištění majetkové a rodové kontinuity“ (Vyskočil 2017: 7).

Poměrně roztříštěný systém péče o opuštěné a osiřelé děti se během první republiky postupně sjednocoval. V roce 1921 vydalo ministerstvo sociální péče jednotné stanovy týkající se péče o mládež. Nová pravidla upravovala dřívější rakouský systém, v němž existovala Česká zemská komise pro péči o mládež a jednotlivé okresní komise péče o mládež. Česká zemská komise byla přejmenována na Zemské ústředí péče o mládež, to sdružovalo a koordinovalo tzv. okresní péče o mládež – 220 těchto výkonných orgánů bylo v Čechách, 79 na Moravě a ve Slezsku (Haberlová, Bubleová 1992: 8–11). V době nacistického protektorátu se péče o děti mimo rodinu dále centralizovala a stávala se součástí veřejné správy, když byly zemská ústředí i jednotlivé okresní péče o mládež včleněny do veřejné zdravotní služby (Pokorný 2010: 22–24).

V předválečném Československu byly adopce v kompetenci Zemského ústředí péče o mládež a okresních péčí o mládež (Haberlová, Bubleová 1992: 17). Jak vzpomínal významný český pedolog Cyril Stejskal, adopční praxe byla „primitivní“. V roce 1935 při vzniku Zemského pedologického ústavu při Zemském ústředí péče o mládež vnímal Stejskal „jako jeden z neodkladných úkolů nového ústavu zavést pořádek do dosavadní primitivní praxe s adopcí“

(Stejskal 1969: 75). „Zavedení pořádku“ bylo ovšem orientováno na prověřování vhodnosti dětí pro adopci:

„Naším záměrem bylo prosadit to, aby si OP [okresní péče] dávaly každé dítě, které hodlají nabídnout k osvojení, předem vyšetřit v ZPÚ [Zemském pedologickém ústavu]; nebo obráceně, aby žádné dítě nebylo dáváno za vlastní, aniž by bylo prošlo komplexním vyšetřením u nás“ (Stejskal 1969: 75).

Podle Haberlové a Bubleové (1992: 17) nicméně okresní péče také posuzovaly a vybíraly nejvhodnější osvojitele „podle přísných kritérií, podobných při výběru pěstounů“.

Zákon o právu rodinném z roku 1949 již zmiňuje jako podmínku osvojení prospěch dítěte: „Osvojit lze jen osoby nezletilé, a jen je-li jim osvojení k prospěchu“ (zákon č. 265/1949 Sb.: § 64). Podmínka ohledu k dítěti z legislativy týkající se osvojení poté již nikdy nezmizela, byť není zcela zřejmé, co přesně znamená. Prospěch dětí sice jasně v právních normách definován nebyl, o to jasněji se ale po válce profiloval zájem státu na určitém způsobu výchovy. Prakticky ihned po druhé světové válce se náhradní péče o děti stala předmětem státního sociálně inženýrského projektu, který se měl zakládat na jednotném systému kolektivní ústavní výchovy (Henschel 2016a). Již v roce 1947 byly na základě zákona o organizaci péče o mládež rozpuštěny všechny organizace pro péči o děti, stejně jako všechny okresní péče o mládež. Jejich majetek byl znárodněn s tím, že bude vybudován nový systém dětských domovů. Struktury péče o děti měly být sjednoceny a centralizovány, Ministerstvo zdravotnictví převzalo správu kojeneckých ústavů, Ministerstvo sociálních věcí pak domovy pro předškolní a školní děti (Henschel 2016a, zákon 48/1947 Sb.).²

Změnilo se také postavení rodiny v zákoně. Za první republiky byla „přirozeným základem péče o mládež [...] vlastní rodina dítěte“ a právní řád proto stavěl „manželství, rodinu a mateřství pod zvláštní ochranu zákonů“ (Nečas 1938: 82). Po roce 1948 však stát prostřednictvím dalších zákonů začal na rodinu klást nárok – na to, jak má děti vychovávat a jaké mají být výsledky této výchovy. Zákon o právu rodinném z roku 1949 tak zadává rodičům úkol vychovat řádného člena nové, komunistickými ideály definované společnosti:

„Rodiče se starají o tělesný a duševní rozvoj dětí, zejména pečují o jejich výživu a výchovu tak, aby byly náležitě připraveny přispívat svou prací, podle svých schopností a náklonností, k prospěchu společnosti“ (zákon č. 265/1949 Sb.: § 35).

Péče o děti už se netýkala jen uspokojování jejich materiálních a zdravotních potřeb, ale rovněž výchovy, jejímž výsledkem měl být „socialistický člověk“. Děti, které vyrůstaly v rodinách nesplňujících tento výchovný nárok, se mohly stát „dětmi bez rodiny“, jejichž

---

² Oproti dřívějšímu, mnohem více diverzifikovanému systému náhradní výchovy znamenalo zavedení ministerské správy ústavních zařízení samozřejmě centralizaci. Současně je na tomto kroku vidět, že totalitní nárok „centralizace“ v praxi nikdy neznamená totálně hierarchickou strukturu řízení: náhradní péče se hned od počátku rozpadla do dvou odlišných sfér, zdravotní a sociální. Dnes k nim navíc patří oblast školská (dětské domovy) a znovu se volá po centralizaci: tentokrát dokonce do jednoho rezortu – sociálních věcí (viz Šrajbrová 2015).

výchovy se ujímala státní kolektivní výchovná zařízení (Henschel 2016a). Dětské domovy a ústavní zařízení byly v 50. letech jednoznačně preferovanou formou péče o děti bez rodiny. V roce 1952 zákon o sociálně právní ochraně mládeže před péčí v náhradních rodinách jasně upřednostnil kolektivní náhradní péči ve státních institucích: „Je-li třeba dítě svěřit do péče nahrazující péči rodičů, bude umístěno zásadně do péče kolektivní“ (zákon č. 69/1952: § 9). Dunovský (1969) při hledání příčin rušení pěstounské péče v poválečné republice cituje zápis z porady na tehdejší Ministerstvu práce a sociální péče v roce 1950:

„Musíme vycházet ze stanoviska, že kolektivní péče o dítě přináší více než péče individuální, neboť jde o výchovu nového člověka, člověka nesobeckého, který si musí být vědom, že je jedním z mnoha článků kolektivu. Dobré zkušenosti z kolektivní práce máme zejména s organizací ČSM a Pionýra. Nemůžeme proto odbočovat od linie kolektivní výchovy. V pěstounských rodinách nemáme záruku, že v nich bude dítě vychováno způsobem novým. Rodiny zaměřené socialisticky a politicky uvědomělé nemají dnes čas, aby se věnovaly často vlastním dětem. Jen ve výjimečných případech, například když se někteří vrátili z koncentračních táborů, našli vlastní rodiny rozvrácené a rozbité, zatouží po tom vzít si cizí dítě do své péče a také jen v těchto případech může být výchova plně vyhovující... Dnes musí být zásadou, že v českých zemích musíme pěstounskou péči postupně likvidovat“ (*zápis z gremiální porady 27. 11. 1950 na Ministerstvu práce a sociální péče*; citováno v Dunovský 1969: 653).

Nové instituce měly z „dětí bez rodiny“ (ať už byly skutečně osiřelé, nebo ať byly jejich rodiny shledány nevyhovujícími) vychovat „uvědomělé občany republiky, připravené přispívat svou prací k prospěchu společnosti“ (zákon č. 69/1952: § 1). Stejný nárok na výsledek výchovy pak zákon uplatnil i na rodiny osvojitelské. Stanovil jasnou podmínku, za níž bylo případné umístění do osvojitelské rodiny vůbec přípustné – taková rodina musela skýtat „záruku, že dítě bude vychováno k lásce k lidově demokratickému státu“ (zákon č. 69/1952: § 9). Pěstounská péče zanikla a jen politicky uvědomělé rodiny – a pouze výjimečně – tedy měly napříště mít možnost dítě adoptovat.

Totalitní důraz na kolektivní výchovu, který v zákonech vypadal tak jednoznačně, však v praxi totální nebyl; k jeho oslabování přispívala právě možnost adopcí. Paradoxně to byly z pohledu komunistického režimu nespolehlivé pěstounské rodiny, které v 50. letech v mnoha případech adoptovaly děti, o něž pečovaly. A to proto, aby je ochránily před násilným přesunem do dětských domovů. Dunovský (1969: 653) odhaduje, že pěstouni takto osvojili mnohem více dětí, než původně zamýšleli podle průzkumu, publikovaného roku 1950 Ministerstvem práce a sociální péče; průzkum tehdy uváděl, že 23 % pěstounských rodin uvažuje o osvojení dítěte/dětí, které má v péči.

Dále, již v roce 1958 došlo v zákoně o změně předpisů osvojení k úpravě podmínek tak, aby adopce byla snadnější. Objevilo se přesnější vymezení adopce bez souhlasu rodičů. Soud mohl rozhodnout o adopci, pokud rodiče o svoje dítě žijící v ústavním zařízení neprojevíli

zájem jeden rok, případně (u dítěte žijícího mimo rodinu, ale jinde než v ústavu), pokud neprojeví zájem dva roky (zákon č. 15/1958 Sb.). Kromě toho také zákon zavedl tzv. nezrušitelné osvojení. Jasnější vymezení možnosti osvojení bez souhlasu biologických rodičů a existence nezrušitelného osvojení měly přispět k tomu, aby byl o osvojení větší zájem. Režim k tomuto opatření podle Franka Henschela (přijato k publikování) přistoupil ze dvou důvodů. Za prvé, mnoho dětských domovů bylo jednoduše přeplněných (a alternativa pěstounské péče přitom neexistovala). Za druhé, vláda reagovala na formující se „dětskou otázku“ (Henschel 2016b), vznikaly první studie ukazující, že dlouhodobý pobyt dítěte v kolektivním zařízení ohrožuje jeho emoční a sociální vývoj. Marie Damborská, ředitelka kojeneckého ústavu v Luhačovicích, publikovala studii s názvem „Rozdíly mezi dítětem vychovaným v rodině a v ústavu během 1. roku“ (Damborská 1957), Zdeněk Matějček s týmem psychologů sledoval od roku 1956 děti v pražských dětských domovech (Matějček 1960).

Jak popisuje Henschel (2016b), z disentu upozorňujícího na problémy péče v kolektivních zařízeních se vyvinuly v 60. letech dva tábory, z nichž každý směřoval k jinému řešení problémů ústavní výchovy. Jeden tábor (reprezentovaný např. Eliškou Radilovou, ředitelkou dětského domova se zvýšenou výchovnou péčí, a Marií Damborskou, ředitelkou kojeneckého ústavu) prosazoval jako alternativu k péči v „dysfunkčních rodinách“ vhodnou a stabilní péči v ústavech vychovávajících „socialistické občany“. Druhý tábor (reprezentovaný např. Zdeňkem Matějčkem a Josefem Langmeierem) prosazoval péči v náhradních rodinách s ohledem na potřebu dítěte prožít „normální dětství“. Každá strana považovala za hodnotné jiné výsledky výchovy a sledovala jiné ukazatele: slušné chování, životní styl a schopnost pracovat vs. emoční reakce, projevy sociální adaptace v konkrétním prostředí. Diskuse kulminovala v roce 1963, kdy byla také vydána kniha Zdeňka Matějčka a Josefa Langmeiera „Psychická deprivace v dětství“ (Matějček, Langmeier 1963), v níž obvinili systém dětských domovů ze selhání při zajišťování vhodného emocionálního prostředí pro děti. Symptomy deprivace byly vysvětleny jako důsledek absence vztahové osoby. Ve stejném roce se začal v kinech promítat dokumentární film „Děti bez lásky“ (Goldberger 1963), který problém psychické deprivace dětí v ústavech představil laické veřejnosti a vzbudil velkou pozornost a veřejnou debatu (Henschel 2016b: 151).

Nový zákon o rodině z roku 1963, jak si všímá Henschel (přijato k publikování) s odkazem na Petrušákovou (1963–64), byl odborníky oceňován za to, že přisoudil rodině důležitou roli v péči o dítě a výchově. Mimo jiné zavedl prorodinnou možnost svěření dítěte „do výchovy jiného občana než rodiče, který poskytuje záruku jeho řádné výchovy“ (zákon č. 94/1963 Sb.: § 45), později hojně využívanou jako jednu z forem náhradní výchovy. Přesto tento zákon znovu vznesl *nárok* na výchovu dětí ku prospěchu socialistické společnosti a po rodině požaduje, aby výchova vedla k určitým způsobem definovanému výsledku: „Předním výchovným úkolem je působit na citový, rozumový a mravní vývoj dětí v duchu zásad morálky socialistické společnosti,“ přičemž děti mají získat „stále širší a hlubší vzdělání“,

osvojit si „odpovědný postoj k práci“, do jejich vědomí a jednání mají proniknout „morální zásady jako láska k vlasti, přátelství mezi národy, ochrana společenského vlastnictví, podřízenost osobních zájmů zájmům celku, dobrovolné a uvědomělé dodržování pravidel socialistického soužití, úcta k druhým, osobní skromnost, čestnost a obětavost“ (zákon č. 94/1963 Sb.: § 31). Co se týče osvojení, zákon tuto možnost opět mírně zjednodušil, když stanovil, že „přivolení“ biologických rodičů k adopci není třeba, pokud neprojeví opravdový zájem po dobu jednoho roku, a potvrdil existenci nezrušitelného osvojení.

Navzdory ideologickým formulacím v zákonech a mohutnému rozvoji ústavní výchovy (1 500 lůžek v ústavech pro děti v Československu v roce 1948, 20 000 v roce 1965) režimu nešlo o to, rodinu jako základní společenskou jednotku zrušit a co největší počet dětí vychovat v kolektivních zařízeních. Péče v kolektivních zařízeních vždy sledovala více účelů, vedle ideologických otázek řešila i problémy sociální a zdravotní. Ústavy na jedné straně sloužily jako náhrada výchovy pro ty děti, jejichž rodiče byli shledáni neschopnými pečovat o ně vhodným způsobem. Ale na straně druhé se – především bezprostředně po válce – staly běžným prostředkem dočasné úlevy pro rodiny v nouzi, které měly problém uživit další dítě (Henschel, přijato k publikování). Při obnově hospodářství a současně v situaci chronického nedostatku zaměstnanců byla také velká poptávka po ženské pracovní síle. Mezi lety 1948 a 1955 vzrostl podíl zaměstnaných žen z 38 na 43 % všech pracujících. Matky, které měly malé děti, potřebovaly, aby o ně někdo pečoval, když měly nastoupit do práce. Dvě třetiny matek dávaly děti v pracovní době ke známým nebo příbuzným, pouze asi třetina do jeslí a školek (Hašková, 2011). Ze stejných důvodů, tedy kvůli nemožnosti se v pracovní době starat o malé dítě, rodiny ovšem někdy dávaly dočasně děti i do ústavních zařízení (Henschel, přijato k publikování).³ Antonín Mores, ředitel kojeneckého ústavu a vášnivý obhájce náhradní rodinné péče a adopcí, ve svém textu z roku 1963 kritizoval, že matky ve spolupráci s úředníky a zdravotníky „z pohodlí řeší mnohé a mnohé rodinné, pracovní, bytové, hospodářské a jiné obtíže tím, že umístí dítě v kojeneckém ústavu“ (Mores 1963: 74).⁴ Řada mladých matek byla „nucena, vzhledem k nedostatku bytů apod., po porodu dát dítě do kojeneckého ústavu“, přičemž mělo jít o „pouze nouzové, přechodné řešení“ (Stýblo 1965: 354). Terénní zdravotní sestry automaticky doporučovaly setrvání dětí v kojeneckém ústavu po celou dobu (tedy až do jednoho roku věku dítěte), někdy z obav o zdraví dítěte, jindy ale také proto, aby si ulehčily v počtu nutných návštěv u rodin v terénu. U mnohých rodičů byla motivace i finanční: až do zavedení nového platebního řádu pro ústavy v srpnu 1965 byly děti v kojeneckých ústavech až do 1 roku věku ošetřovány zdarma a rodiče zároveň mohli pobírat na dítě 6 měsíců rodinné přídatky. V 75 % případů vedly k přijetí do kojeneckého

---

³ Také závěry studie Státního statistického úřadu z roku 1959 (Srb, Kučera 1959) ukázaly, že podmínky v zaměstnání, např. nemožnost práce na zkrácené úvazky, byly v 50. letech pro ženy s dětmi obtížné. Autoři tomu připisují další důsledek, totiž snížení porodnosti (Hašková 2011: 393).

⁴ Antonín Mores však zároveň se svými spolupracovníky velmi aktivně pracoval na sanaci rodiny a vracení dětí do původních rodin, a teprve pokud to nebylo možné, hledali možnosti, jak dítě nechat osvojit. Z jeho článků se zároveň zdá, že na straně biologické rodiny očekávali rychlou změnu, a pokud k ní nedošlo, postupovali nekompromisně (Mores 1963, 1964–65).

ústavu jiné než zdravotní důvody: „bytové, sociální (směnná zaměstnanost matky-živitelky) a někdy i rodinné“ (Mores 1966a: 74). A odchodem dětí z ústavní péče mohl bránit i „způsob myšlení, který lze stručně vyjádřit větou [...] ‚dětmi je v ústavu dobře‘“, stejně jako „snaha o plnění plánu ústavní obloženosti“ (Mores 1966a: 72).

Antonín Mores (stejně jako i jiní zaměstnanci domovů – viz Kučera 1969–70) v praxi velmi usiloval o to, aby „nehodní“ rodiče dětí umístěných v ústavech byli zbavováni rodičovských práv (Mores 1963, 1964–65). A zpochybňoval „svaté“ a „nezadatelné“ právo pokrevních rodičů na své dítě“ (Mores 1964–65: 80), protože „nelze ospravedlnit, aby bylo [dítě] v ústavu rodiči prakticky zapomenuto na dlouhou, nebo dokonce celou dobu dětství“ (Mores 1966a: 72). Moresova obhajoba zásahů do rodičovských práv zní ovšem podobně nekompromisně jako rétorika právních norem podmiňujících setrvání dítěte v rodině naplněním povinnosti rodičů vychovat dítě ku prospěchu společnosti a v duchu socialistické morálky. I když řešení mělo být jiné (nalezení stabilního rodinného prostředí pro dítě, nikoli kolektivní výchova), nárok na výsledek formuloval Mores podobně jako komunistické zákony – rovněž s ohledem na morálku a prospěšnost celku, totiž aby „dítě vyrostlo ve slušného a užitečného člověka“ (Mores 1966a: 74). A vůči „nehodným“ rodičům vlastně Mores navrhoval postupovat ještě radikálněji než stát: odluka rodičů od dítěte měla být naprostá, včetně právních důsledků (Mores 1964–65).

Stát (resp. orgány péče o mládež a soudy) se nicméně radikální, definitivní řešení v podobě zbavení rodičovských práv zdráhal využívat. A soudy byly za svou zdráhavost a neochotu kritizovány. Např. Milan Schiller, právník z Právního ústavu Ministerstva spravedlnosti (přestože zdůrazňoval potřebu vyváženého přístupu k zájmům biologických rodičů s ohledem na to, že „na pokrevních vztazích je založeno, pokud jde o manželství a rodinu, naše morální i právní vědomí“) napsal, že soudy

„velmi váhavě a s nedostatečnou znalostí věci přistupují k tomu, aby rozhodly o umístění dítěte do výchovy jiné rodině a zajistily tento proces rozhodnutím o osvojení“ (Schiller 1966: 55).

Ačkoli soudy v rozsudcích posuzujících návrhy na zbavení rodičovských práv shledávaly, že rodiče neprojevují o děti umístěné v dětském domově zájem, rodičovských práv je často nezbavily (Kučera 1969–70). Jindy tak sice činily, ale k tomu bylo potřeba velké angažovanosti dalších aktérů, kteří s nimi vyjednávali o tom, co je skutečně nejlepším zájmem dítěte a jak vykládat zákonem zmiňovaný „opravdový nezáměr o dítě trvající nejméně jeden rok“ (Mores 1964–65: 79). Důsledkem zachovávání rodičovských práv pak bylo například to, že ve věku 15 let dítěte – po ukončení jeho povinné školní docházky – mohli i rodiče, kteří se o ně do té doby nezajímali, rozhodnout, že ve vzdělávání už pokračovat nebude a nastoupí do práce:

„Děti v devátém postupném ročníku od začátku roku nevědí, jaký bude jejich životní osud, zda budou moci nastoupit do vyvoleného učení, zda jim ‚rodiče‘ povolí učební

poměr, anebo za přispění Vás, pánů opatrovnických soudců, budou tzv. ‚rodiči‘ posláni na výdělek, aby oni měli na skleničku či pohodlnější život. My pracovníci dětských domovů nevíme, zda tyto děti zůstanou v naší péči (a nevíme to často ani po propuštění na prázdniny, kdy rodiče dostanou povolení, a děti se nevrátí). Školní poradci pro povolání i zaměstnavatelé nevědí, zda tyto děti nastoupí, zda rodiče povolí učební poměr, který velmi často na poslední chvíli před nástupem ruší. Ve prospěch dítěte?“ (Kučera 1969–70: 43).

Ústavní výchova tak sice byla zásadním zásahem do života rodiny, ale ne už tolik do rodičovských práv. Na rozdíl od toho, jak zákony z 50. a 60. let úkolují rodinu a formulují služebné postavení rodiny vůči státu, působí popis výsledné praxe velmi odlišným dojmem:

„[...] asociálním rodičům [...] dosavadní benevolence pomáhá k pohodlnému a bezstarostnému životu a [...] zákon [jim] nakonec dopřává všechna práva, bez náležitých tvrdých výchovných a trestních opatření“ (Kučera 1969–70: 45).

V perspektivě této kritiky se zdá, že komunistické zákony požadující po rodině výchovnou službu státu přinesly i opak: vzniklá ústavní zařízení vykonávala v jistém ohledu výchovnou službu pro rodiče, aniž by to z právního hlediska mělo dopad na celistvost rodiny. Praxe zacházení s dětmi v ústavní péči a jejich rodinami tak paradoxně ukazuje, že kolektivistický stát nikdy neopustil ideu rodiny jako důležité sociální jednotky (Henschel, přijato k publikování).⁵

V 60. letech v odborné i veřejné debatě sílila kritická reflexe dopadů ústavní péče na děti. Že mají být děti vychovávány ve svých nebo náhradních rodinách, a nikoli v ústavech, byl v polovině 60. let již „ustálený názor“, alespoň podle právníka Schillera (1966: 54). Ústavní péče byla chápána jako opatření dočasné či mimořádné s tím, že velkou část z 15 až 20 tisíc dětí v ústavech by bylo možné umístit do „řádné rodinné výchovy“ (Schiller 1966: 56). Profesionálové, odpovědné orgány (oddělení péče o mládež národních výborů), soudy, ale i rodiče byli kritizováni za to, že jsou děti v ústavech drženy mnohdy zbytečně. Tato debata ukazuje vzrůstající orientaci na zájem a (jiné než jen zdravotní a hygienické) potřeby dítěte. To se týkalo i adopcí. Osvojení se výslovně propojovalo se zájmy dětí a s jejich potřebou „citové výchovy“. Např. Josef Stýblo, zaměstnanec Ministerstva spravedlnosti, v textu interpretujícím data o adopcích požadoval větší „rozhodnost a pružnost při řízení o osvojení, zbavení rodičovské moci a vytvoření všech předpokladů pro osvojení dětí v nejtěplejším věku [...]“. A to proto, že je potřeba „rychle zajistit opuštěnému dítěti řádnou citovou výchovu v rodinném prostředí“ (Stýblo 1965: 354).

---

⁵ Přes všechny odlišnosti to připomíná dánský systém péče o děti, který je (nebo aspoň donedávna byl) charakteristický silným důrazem na rodičovská práva a zachování rodiny, téměř znemožňujícím adopce dánských dětí, přestože podíl dětí v náhradní péči z celkové dětské populace je v Dánsku velmi vysoký (Fallesen 2014: 1861, Paleček 2017).

2. Adopce a sociálně-právní ochrana

2.1 Adopce z (ústavní) péče

Otázka osvojení se stala v 60. letech „středem zájmu široké veřejnosti, díky článkům v tisku a rozhlasovým a televizním relacím“, problémy osvojení se např. v roce 1966 zabýval výbor Národního shromáždění a také celostátní konference Výboru československých žen (Schiller 1966: 54). S tím, jak se náhradní péče o děti v 50. letech formovala především jako péče ústavní, která se navíc věnovala dětem již od kojeneckého věku, začaly být malé děti pro případnou adopci v čím dál větší míře dostupné právě v ústavech (Matějček 1963). „Zdrojem“ osvojitelných dětí se tudíž stal systém (ústavní) péče a adopce se dostala do pozice jedné z možností náhradní péče o děti, která často přicházela v úvahu v pohledu profesionálů z ústavní péče.

Data z let 1955 až 1964 v tabulce 1 ukazují, že adopcí v této době postupně, byť nerovnoměrně přibývalo a že rostly počty dětí osvojených z ústavní péče (z kojeneckých ústavů a z dětských domovů) – jak absolutně, tak relativně. A to navzdory tomu, že již od 50. let klesala porodnost (z 2,8 dítěte na ženu v roce 1950 na 2,1 na konci 50. let) a v roce 1957 byl legalizován potrat (Hašková 2011: 393). Zatímco v jiných zemích legalizace potratů vyústila v pokles počtu adoptovaných dětí, v Československu jejich počet stoupal s tím, jak stoupaly počty dětí v ústavech a vůle různých aktérů adopce těchto dětí umožnit. To vypovídá o tom, že systém osvojování nefungoval paralelně k systému náhradní rodinné péče, ale byl s ním zásadně provázaný.

V roce 1955 bylo osvojeno z dětských domovů v celém Československu 1,8 % dětí, v roce 1964 již 14,4 %. U kojeneckých ústavů byl růst mnohem menší (z 2,7 % v roce 1955 na 4,8 % v roce 1964). Josef Stýblo (1965: 354) to vysvětluje právě tím, že řada matek dávala svoje dítě do kojeneckého ústavu ze sociálních (např. bytových) důvodů a nezamýšlela se ho vzdát.

V roce 1964 tvořily adopce dětí z ústavů do 3 let přes 34 % ze všech osvojení v celé ČSSR: z kojeneckých ústavů to bylo 15,8 % a z dětských domovů pro děti od 1 do 3 let 18,6 % všech adoptovaných dětí. To znamená, že zbytek, necelé dvě třetiny tvořily adopce dětí starších a také adopce dětí mimo ústavní výchovu, popřípadě rozhodnutí o změně osvojení zrušitelného na nezrušitelné (Stýblo 1965: 355).⁶ Problémem tohoto údaje však je, že zachází s adopcemi jako s jednotnou kategorií. Celkový počet adopcí přitom zahrnuje dvě odlišné kategorie, které je při interpretaci statistických dat potřeba rozlišovat (Dunovský 1966, Mores 1966b). Jiří Dunovský rozlišoval adopce na „pravé“ a „nepravé“ s tím, že problematika těch druhých je zcela odlišná od „pravých“ (Dunovský 1966: 171). „Pravé“ adopce jsou mimorodinné: dítě si osvojí cizí lidé bez jakéhokoli příbuzenského vztahu k dítěti. Oproti tomu nepravé, „rodinné“ adopce spočívají v tom, že dítě je osvojeno manželem/manželkou jednoho z vlastních rodičů dítěte. Jde při nich o změnu statusu dítěte, nikoli o změnu

⁶ Stýblo neuvádí dvě třetiny, ale 75 %. To je zjevně omyl: $100\% (15,8\% + 18,6\%) = 65,6\%$, nikoli 75 %.

výchovného prostředí, a rodinné adopce tak můžeme chápat jako procesy odehrávající se mimo rámec sociálně-právní ochrany dětí (Brabenec, Teplá 1984: 6). K „nepravým“ adopcím Dunovský řadil i adopce příbuzenské, kdy bylo dítě osvojeno příbuznými. Mimorodinných cizích osvojení bylo podle Dunovského (1966: 171) v letech 1960–1964 zhruba stejně jako rodinných spolu s příbuzenskými. Dunovský to zřejmě odhadoval z údajů pro rok 1964. Sám totiž zmiňuje, že Ministerstvo spravedlnosti začalo „pravá“ (mimorodinná cizí) osvojení odlišovat od těch „nepravých“ (rodinných a příbuzenských) teprve od 2. čtvrtletí roku 1964. Za 2. až 4. čtvrtletí 1964 se v českých krajích uskutečnilo 564 mimorodinných cizích adopcí dětí ve věku 0–18 let a 550 rodinných a příbuzenských adopcí dětí ve věku do 18 let (na Slovensku to bylo 123 ku 114).

Při interpretaci dat je třeba brát v úvahu, že není zcela jisté, zda byly všechny adopce z kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti od 1 do 3 let adopcemi mimorodinnými cizími (tabulka 1), byť je to velmi pravděpodobné (viz Matějček 1963). Na druhou stranu můžeme také zohlednit, že – ačkoli o tom nemáme přesná data – i adopce starších dětí nad 3, resp. nad 6 let (tabulka 2) mohly být alespoň zčásti adopcemi z ústavní péče (Stýblo 1965).

Tabulka 1 Mimorodinné adopce dětí do 3 let z ústavní péče v letech 1955–1964 v českých krajích

Rok	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964
adopce dětí ve věku 0–1 (z péče kojeneckých ústavů)	148	203	228	239	203	164	188	195	304	328
adopce dětí ve věku 1–3 (z péče dětských domovů pro děti 1–3)	34	55	82	122	105	119	120	182	265	286
Celkem	182	258	310	361	308	283	308	377	569	614

Zdroj: Stýblo (1965), Dunovský (1966)

Tabulka 2 Veškeré adopce dětí do 18 let (mimorodinné, rodinné a příbuzenské) v letech 1960–1962 v českých krajích

Rok	1960	1961	1962
adopce dětí ve věku 0–1	253	258	263
adopce dětí ve věku 1–3	226	208	265
adopce dětí ve věku 3–6	157	135	144
adopce dětí ve věku 6 a více	134	146	138
Celkem	770	747	810

Zdroj: Stýblo (1965), Dunovský (1966)

Jestliže platí Dunovského odhad, že zhruba polovinu všech adopcí v letech 1960–1964 tvořily mimorodinné adopce, znamená to, že téměř všechny, nebo dokonce všechny mimorodinné adopce se uskutečnily z ústavní péče (viz tabulku 3).

Tabulka 3 Srovnání počtu mimorodinných cizích adopcí dětí do 3 let z ústavní péče a veškerých adopcí dětí do 18 let (tj. mimorodinných, rodinných a příbuzenských) v letech 1960–1962 v českých krajích

Rok	1960	1961	1962
mimorodinné cizí adopce dětí do 3 let v českých krajích	283	308	377
veškeré adopce dětí do 18 let v českých krajích	770	747	810

Zdroj: Stýblo (1965), Dunovský (1966)

Osvojování dětí z péče je dokladem toho, že v poválečném Československu adopce patřily, byť specifickým způsobem, do systému péče o děti. Neexistoval paralelní systém osvojování, jako tomu bylo např. v Anglii ještě na konci 70. let. Tam osvojování fungovalo ve značně autonomní sféře, provozované neziskovými a soukromými společnostmi, a nevztahovalo se na většinu dětí v péči státu, které zůstávaly v ústavní péči jako tzv. neadoptovatelné. Adopce z péče v Anglii tvořily v roce 1975 pouze 7 % adopcí, v roce 1999 šlo o 40 %, v současnosti je 90 % osvojení adopcemi z péče (Kocman 2017: 14).

K blízkosti osvojování a péče o děti (resp. sociálně-právní ochrany dětí) v Československu nepochybně přispěla celá řada okolností. Již na konci 30. let docházelo k institucionálnímu propojování adopcí a péče o děti. Okresní péče o mládež vybíraly jak pěstounské rodiny, tak adoptivní (Haberlová, Bubleová 1992: 17). Po válce se rozmohlo umisťování dětí do kolektivní péče již od útlého věku a ústavní péče zaznamenala velký rozvoj. Současně nebyl dostatek jiných alternativ: pěstounská péče byla zlikvidována na začátku 50. let a obnovena byla až roku 1973. V důsledku obojího se ústavy staly jakousi zásobárnou dětí, které nežily s vlastní rodinou. Adopce sice nebyla s ohledem na právní obtíže dostupná úplně snadno, ale zase bylo vždy dost zájemců ochotných dítě adoptovat. Např. v roce 1963 bylo v českých krajích 1 302 žádostí o adopci. Ve slovenských krajích bylo zájemců 605. Zájemci v českých krajích přitom čekali na dítě v průměru 1,8 roku, v krajích slovenských pak ještě déle: 2,75 roku (Dunovský 1966: 175). Když díky debatě o „dětské otázce“ vznikla potřeba ochránit děti před deprivačními dopady výchovy v ústavech, někteří ředitelé ústavů začali s velkým nasazením pracovat prostřednictvím adopce na tom, aby se děti dostávaly k náhradním rodinám (Dunovský 1966).

To, že byly osvojitelné děti dostupné téměř výhradně z péče, ale také znamenalo, že přes často popisovanou nechuť osvojitelských rodin k adopcím dětí „cikánských“ a dětí tělesně či smyslově „poškozených“ se občas dařilo takové děti do osvojitelské péče umístit, například s pomocí inzerátů v časopisech (Goldberger 1964, Mores 1964–65, 1966b). Brabenec a Teplá uvádějí, že v roce 1983 bylo – přes „velkou opatrnost“ a „váhavé postoje“ pracovníků

kojeneckých ústavů, dětských domovů i národních výborů – osvojeno 138 dětí „cikánského původu“, což znamenalo 21,6 % ze všech 639 (Brabenec, Teplá 1984: 4). Děti s mentálním postižením byly nicméně považovány za neosvojitelné:

„Tam, kde je u dítěte vývojové opoždění závažnější – vyjádřeno v psychologických termínech: v úrovni slaboduchosti a lehké slabomyslnosti – neměla by být adopce prováděna“ (Matějček 1963: 843).

Vzrůstající počty adopcí z ústavní péče byly jen jedním z důsledků debaty o problémech výchovy v kolektivních zařízeních. Kritika ústavní výchovy vedla rovněž k tomu, že se péče o děti postupně více a více rozrůžňovala (přestože ústavy nadále zůstávaly hlavní formou náhradní péče o děti).⁷ Např. v roce 1967 byl dětský domov v Kašperských Horách změněn na domov rodinného typu, v roce 1968 vznikla první SOS vesnička v Doubí na Karlovarsku (Haberlová, Bubleová 1992). Poměrně využívanou možností náhradní péče se stalo svěření do výchovy jiné osoby podle § 45 zákona o rodině (zákon č. 94/1963 Sb.). Přestože tak v zákoně nazvána nebyla, v 60. letech se o této formě náhradní výchovy dokonce mluvilo s velkou samozřejmostí jako o „pěstounské péči“ (Mores 1963, 1965–66, Bušková 1965–66). „Pěstouni“ však nebyli za výchovu svěřených dětí placeni, často se také jednalo o krátkodobé řešení v rámci širšího příbuzenstva, ne o dlouhodobou péči (Brabenec, Teplá 1984: 2–3). Po celá 70. léta tvořil podíl dětí umístěných do této formy péče kolem 15 % všech dětí žijících mimo vlastní rodinu. Tento podíl byl podobný i u adopce a posléze i u („profesionální“) pěstounské péče, znovuzavedené v roce 1973 zvláštním zákonem (zákon č. 50/1973 Sb.); viz následující tabulku.

---

⁷ Což prakticky platí – přese všechny změny – až do současnosti. Zatímco řada evropských zemí už uzákonila, že děti v náhradní péči nesmějí být do určitého věku umísťovány do ústavních zařízení, v českém parlamentu dosud takový článek neplatí (ČTK 2016). V roce 2008 bylo do kojeneckých ústavů přijato 1 981 dětí, v roce 2013 pak 1 740 dětí (Lumos 2014). Na konci roku 2015 bylo v kojeneckých ústavech 1 174 dětí (Hronová 2017). Z údajů Ústavu zdravotnických informací a statistiky ČR (ÚZIS 2017) lze odvodit, že v letech 2007 až 2016 bylo mezi dětmi, které kojenecké ústavy opouštěly, v průměru 28 % dětí, které v nich setrvaly déle než jeden rok (ÚZIS 2017).

Tabulka 3 Děti ve věku 0–15 let v různých formách náhradní péče v České republice v letech 1970–1983

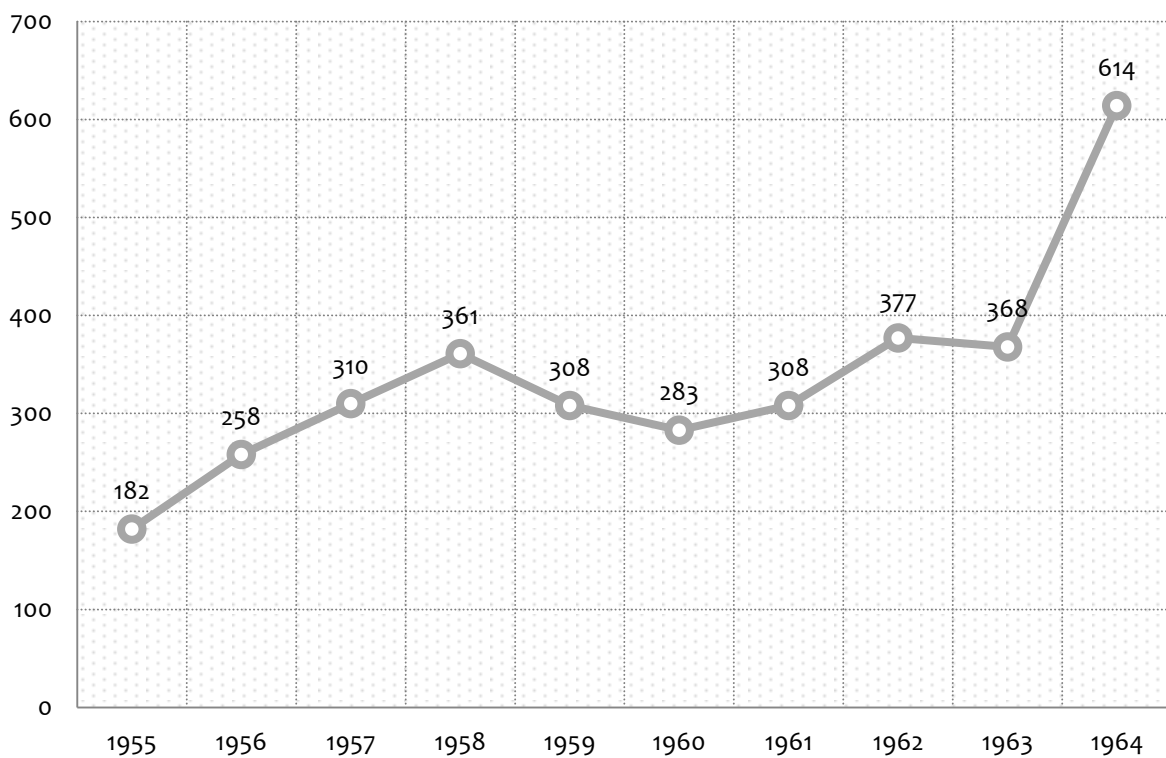
Rok	1970	1973	1975	1978	1980	1981	1982	1983
Adopce								
	970 (14,8 %)	1 039 (15,9 %)	974 (16,2 %)	889 (16,3 %)	700 (14,1 %)	651 (14,6 %)	567 (12,6 %)	639 (12,9 %)
Svěření do výchovy jiného občana (§ 45/1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině)								
	1 474 (22,7 %)	1 119 (17,1 %)	930 (15,4 %)	681 (13,2 %)	624 (12,6 %)	580 (13 %)	664 (14,7 %)	869 (17,5 %)
Pěstounská péče (uzákoněna v roce 1973 – zákon č. 50/1973 Sb.)								
	---	911 (14 %)	897 (14,9 %)	781 (14,1 %)	919 (18,5 %)	801 (17,9 %)	724 (16 %)	759 (15,3 %)
Ústavní péče								
	4 072 (62,5 %)	3 460 (53 %)	3 223 (53,5 %)	2 888 (56,4 %)	2 714 (54,8 %)	2 473 (54,6 %)	2 557 (56,7 %)	2 696 (54,3 %)
Náhradní péče v České republice pro děti 0–15 celkem								
	6 516	6 529	6 024	5 136	4 957	4 469	4 512	4 956

Zdroj: Brabenec, Teplá 1984

Počty dětí „vhodných k osvojení“ v 70. a 80. letech klesaly. Podle pracovníků tehdejších národních výborů bylo příčin několik: zlepšující se sociální zabezpečení neprovdaných matek, snadná možnost dosáhnout umělého přerušování těhotenství a zvyšující se užívání antikoncepčních prostředků. Dalším důvodem byl rostoucí podíl dětí, které byly umísťovány do kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do 3 let ze zdravotních důvodů, a stejně tak rostoucí podíl dětí „cikánského původu“ tamtéž. „Nejistá vývojová prognóza“ dětí se zdravotními potížemi vylučovala „vhodnost těchto dětí k osvojení“. „Cikánský původ“ byl zase často překážkou pro zájemce o adopci, ale stejně tak i pro sociální pracovníky, kteří takové děti k adopci příliš nedoporučovali (Brabenec, Teplá 1984: 3). O romské děti není při adopcích zájem dodnes, díky mezinárodním adopcím však tyto děti bývají osvojeny žadateli ze zahraničí, v prvním desetiletí nového milénia bylo z České republiky adoptováno zhruba 600 dětí do jiných zemí (Brandejská 2010).

Časové řady ročních počtů mimorodinných cizích adopcí lze zrekonstruovat jen částečně. Jak už bylo zmíněno výše, mimorodinná cizí osvojení se od osvojení rodinných (manželem manželky či manželkou manžela) začala odlišovat teprve od roku 1964 (Dunovský 1966). U dřívějších dat lze roční počty mimorodinných cizích adopcí pouze odhadovat na základě údajů o počtech osvojení dětí z ústavních zařízení, protože děti z ústavů adoptovaly nejspíše právě cizí osoby. Následující graf ukazuje křivku dat z tabulky 1 na str. 13, která uvádí počty dětí do 3 let věku, osvojených z ústavní péče v letech 1955 až 1964:

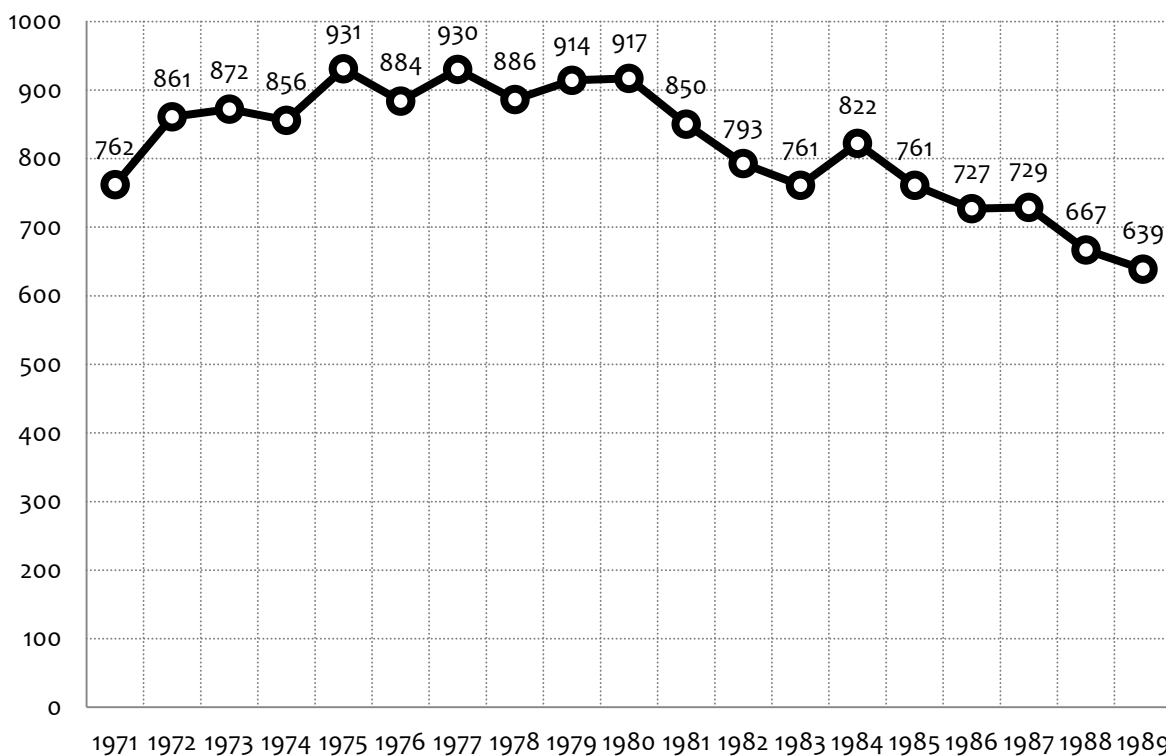

Zdroj: Stýblo (1965), Dunovský (1966)

Graf 1 Mimorodinné cizí adopce dětí do 3 let z ústavní péče v letech 1955–1964 v českých krajích

Data mezi lety 1964 až 1970 nejsou dohledatelná, a to ani v archivech Ministerstva spravedlnosti, které jinak každoročně eviduje soudní rozsudky týkající se osvojení. Přehled poskytnutý Ministerstvem spravedlnosti začíná rokem 1971:

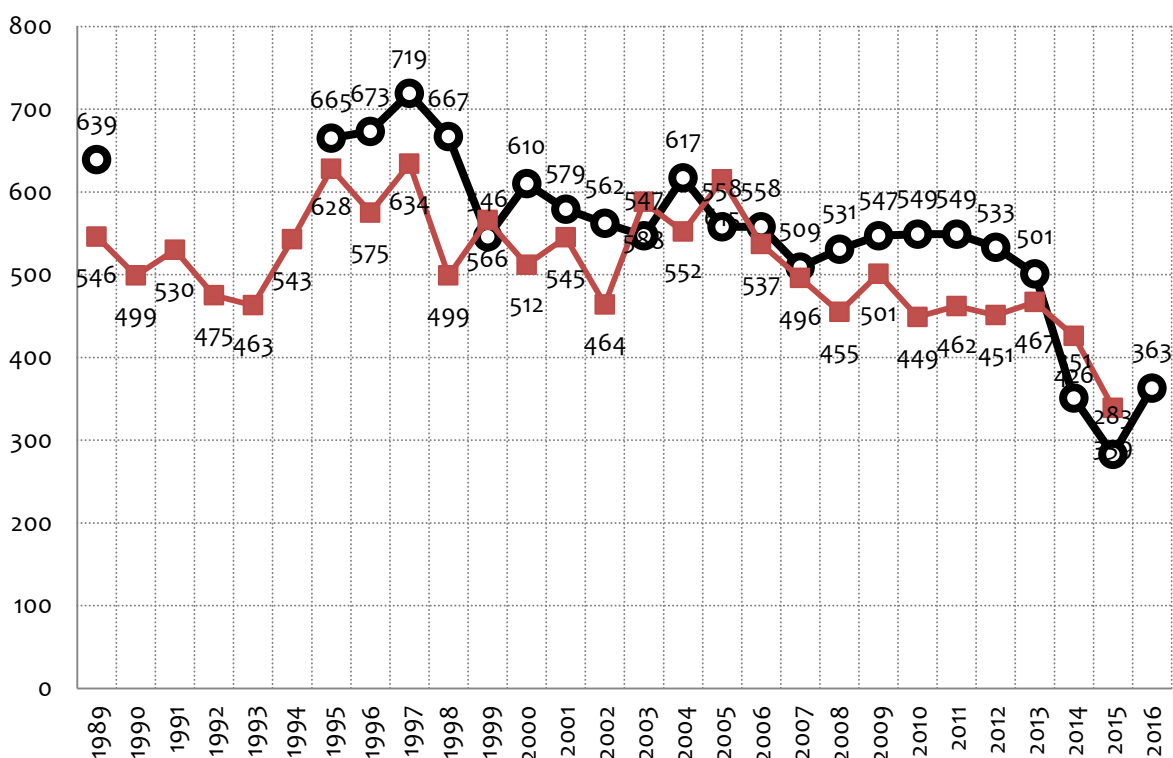

Zdroj: MS ČR 2017

Graf 2 Mimorodinné cizí adopce 1971–1989

V záznamech Ministerstva spravedlnosti chybějí záznamy z období 1990 až 1994 (MS ČR 2017). V následujícím grafu jsou údaje pro období 1990–1994 doplněny daty poskytnutými v osobní e-mailové komunikaci Ministerstvem práce a sociálních věcí, které však eviduje nikoli údaje o soudních rozhodnutích o osvojení, ale o umístěních do péče budoucích osvojitelů na základě zpráv z jednotlivých orgánů sociálně-právní ochrany dětí.⁸ Čísla pro roky 1990–1994 jsou proto pravděpodobně jiná, než by ukazovaly roční počty soudních rozhodnutí o adopcích (podobně jako se liší data z MS a MPSV i v období po roce 1995):

⁸ Tatáž data pro roky 1989–1990 a 1995–2005 uvádí zpráva Unicef (2007). Odpovídající údaje lze nalézt rovněž na http://www.nadacetm.cz/files/files/dokumenty/Problematika_Pocty_osvojenych_deti.pdf.

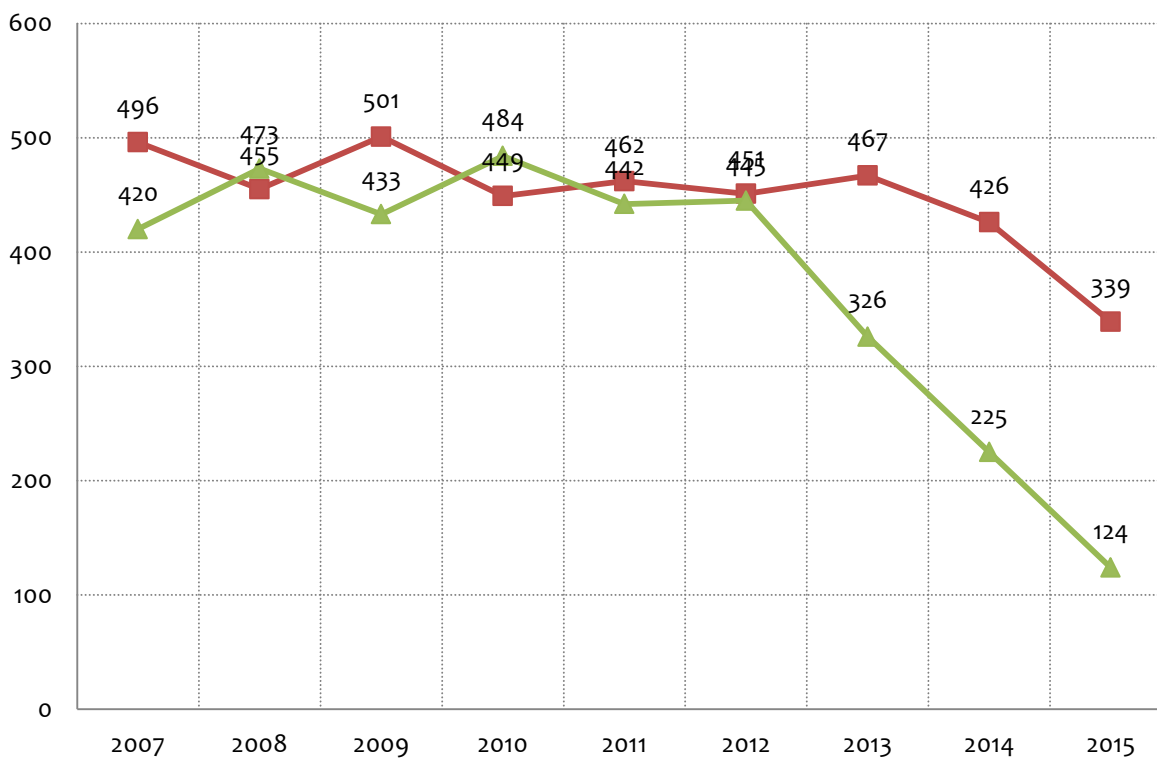
Zdroj: MS ČR 2017 (soudní rozsudky o osvojení) —; MPSV ČR (umístění do předadopční péče)⁹ —

Graf 3 Mimorodinné cizí adopce 1989–2016

Pro osvojování v českých zemích od 50. let platilo, že děti byly adoptovány ze státní péče: na začátku 50. let (s ohledem na okolnosti popisované v první kapitole) v mnoha případech z péče pěstounské, později pak z ústavní, která se stala péčí převažující. Osvojování se tedy odehrávalo v rámci systému sociálně-právní ochrany. Graf 4 ukazuje, že až do roku 2012 byly děti nadále adoptovány převážně z kojeneckých ústavů. Od roku 2013 (s rozvojem pěstounské péče na přechodnou dobu po novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí) počet adopcí z kojeneckých ústavů klesá a děti často odcházejí do osvojení právě z přechodné pěstounské péče¹⁰:

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Výzkum Lumosu z června 2015 ukazuje, že téměř polovina dětí umístěných u přechodných pěstounů odešla do osvojitelské rodiny (Lumos 2015: 18).

Zdroj: ÚZIS 2017 (osvojení z kojeneckých ústavů) — ; MPSV (umístění do předadopční péče) —

Graf 4 Počet umístění do předadopční péče a počet dětí, osvojených z kojeneckých ústavů 2007–2015

Jak ale ukazuje analýza kvalitativních dat (především v kapitole 3.3), některá osvojení se odehrávají na základě tzv. adresného souhlasu biologických rodičů, nebo dokonce jako falešné rodinné adopce, kdy se muž – zájemce o osvojení nepravdivě prohlásí za biologického otce dítěte, kterého se biologická matka vzdá. V množině soudních rozsudků o mimorodinných i rodinných adopcích nelze tyto případy nijak odlišit a proto ani vyčíslit. Nejde však o adopce ze státní péče; neodehrávají se tedy v rámci pravidel sociálně-právní ochrany dětí, platných pro „standardní“ mimorodinné cizí adopce.

2.2 Role adopcí v sociálně-právní ochraně dětí

V 50. letech měla být mimorodinná cizí adopce řešením zcela výjimečným. Ale již tehdy, díky centralizačním tendencím státu, byla jednou z alternativ sociálně-právní ochrany mládeže, byť zcela upozaděnou. Adopce se ocitly v režimu zacházení s dětmi vyžadujícími ochranu vedle péče ústavní. Poválečná péče o děti tak podstatně změnila dřívější pojetí adopce jako soukromoprávního vztahu, které platilo od Rakouska-Uherska až do roku 1949, a zčásti zahrnuje osvojení do sféry veřejné.

Debata o „dětské otázce“ a prosazování náhradní péče v rodinném prostředí měly v 60. letech svůj vliv i na odbornou diskusi o adoptcích a jejich místě ve vztahu k náhradní péči o děti. Zatímco podle zákona o sociálně právní ochraně mládeže z roku 1952 mělo být osvojení spíše výjimečným řešením, pokud dítě nebude svěřeno do ústavní péče (zákon č. 69/1952), v 60. letech začala být (mimorodinná cizí) adopce řešením právě pro ty děti, které se v ústavní péči ocitly. Adopce tak začala být zmiňována výslovně v souvislosti se systémem péče o děti – jako krok navazující na péči o dítě v domovech, resp. jako jedno z běžných a žádoucích „opatření“ sociálně právní ochrany:

„Domníváme se, že všichni, kteří přímo, nebo nepřímo pracujeme na poli péče o děti, odpovídáme i za to, aby každému dítěti, které bylo oloupeno o řádnou výchovu ve vlastní rodině, byla zajištěna výchova v jiné rodině, nejčastěji to bude adoptivní, kde jediné má možnost, aby vyrostlo ve slušného a užitečného člověka. Osvojení by se mělo podporovat tak, aby v domovech nezůstalo ani jediné dítě z jiného důvodu, než z okamžité havarijní situace vlastní rodiny“ (Mores 1966a: 72).

„Právní institut osvojení je nejzávažnějším společenským opatřením v péči o děti, jež nemohou trvale žít ve vlastní rodině. Je – lépe řečeno – má být výsledkem účinné spolupráce lékaře, psychologa, sociálního pracovníka a právníka“ (Dunovský 1966: 170).

Blízkost adoptcí a péče o děti ukazují i další texty ze začátku 70. let. Např. ředitel Lahita a sociální pracovnice Ďurčanská z kojeneckého ústavu v Košicích zahrnují zcela samozřejmě osvojení mezi řešení pro děti odkázané na veřejnou péči (vedle návratu do upravených poměrů původní rodiny, umístění do pěstounské péče, hostitelské péče a vedle pobytu v dětském domově):

„Osvojení se ukazuje velmi dobrým definitivním řešením osudu dítěte, které je odkázáno na veřejnou péči. Způsob jeho uskutečnění je však dnes už zastaralý a je potřeba ho zlepšit“ (Lahita, Ďurčanská 1973: 9).

Adopce se uskutečňovaly jako následné opatření sociálně-právní ochrany a byly tak se sociálně-právní ochranou zásadním způsobem propojené.

Po válce byl v zákoně o sociálně právní ochraně mládeže formulován *nárok* na to, v jaké občany by děti měly v důsledku výchovy (včetně náhradní – kolektivní i osvojitelské) vyrůst: v občany uvědomělé, prospěšné společnosti a chovající lásku k lidově demokratickému státu (zákon č. 69/1952: § 1). Adopce tu dostala od státu jasné zadání. Pozdější vývoj však ukazuje, že toto zadání nebylo nejspíš naplňováno, protože se v adoptcích mnohem více jednalo o zájmy dětí, které byly „zachraňovány“ z ústavní péče a z péče „nehodných“ rodičů, stejně jako o zájmy osvojitelů, poptávajících děti. Současná legislativa oproti té poválečné žádné jasné zadání pro adopce neobsahuje. Zájem státu týkající se výchovy již také není formulovaný jako *nárok* na to, jaké by děti měly v důsledku výchovy být, ale jako *ochrana* jejich práv, zájmů a blaha. V zákoně se sociálně-právní ochranou dětí rozumí

„zejména a) ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, b) ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, c) působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny, d) zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině“ (zákon č. 359/1999 Sb.: § 1).

Přestože je v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí i v občanském zákoníku osvojení zmiňováno, výslovně se v nich neuvádí, že by adopce byla jednou z forem zabezpečení náhradního prostředí, tedy jednou z forem sociálně-právní ochrany, jako jsou například pěstounská péče či takzvaná zařízení sociálně-právní ochrany. Adoptivní rodina není státem či samosprávou zřizovanou službou poskytovanou ohroženým dětem, jako je rodina pěstounská nebo zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. V právním pohledu je adoptivní rodina dokonce stejná jako jakákoli jiná rodina. Zároveň ale zákon souvislost osvojení s náhradní péčí pro ohrožené děti implicitně předpokládá: když ukládá obcím a krajům povinnost zajistit přípravnou a poradenskou činnost, osvojitele zmiňuje současně s pěstouny, zatímco povinnost obcí poskytovat poradenskou činnost biologickým rodičům je zformulována zvláště (zákon č. 359/1999 Sb.: § 11). Stát si dokonce ze zákona pro případ potřeby ponechával a ponechává právo dohledu nad adoptivními rodinami i po právním aktu osvojení, nicméně to není uplatňováno plošně. Zákon o sociálně právní ochraně mládeže z roku 1952 takto stanovil, že tzv. úřadovna ochrany mládeže sice

„sleduje bedlivě, zdali se dětem dostává všeho, čeho je třeba k jejich zdárnému tělesnému a duševnímu rozvoji“, ale „soud může z dohledu úřadovny vyjmout děti, které jsou umístěny v rodině, ukáže-li se, že péče o tyto děti je trvale bezvadná a nepotřebuje soustavné kontroly; vynětí dětí z dohledu může soud kdykoliv odvolat“ (zákon č. 69/1952: § 10).

Současný občanský zákoník zase stanovuje tzv. „dohled nad úspěšností osvojení“:

„Odůvodňují-li to okolnosti případu, nařídí soud i bez návrhu nad osvojitelem a osvojencem dohled na dobu nezbytně nutnou, jejíž délku zároveň určí; dohled vykonává zpravidla prostřednictvím orgánu sociálně-právní ochrany dětí“ (zákon č. 89/2012 Sb.: § 839).

Podle profesionálů však možnost soudně nařízeného dohledu není využívána, resp. uplatňuje se jen ve zcela výjimečných a specifických případech.

„Výzkumník: Takže s tím zatím nejsou zkušenosti? – No, já je nemám, žádné. [...] o jednom případě jsem slyšela tedy, že se tak stalo, že vlastně byli vybraní vhodní osvojitelé, prošli vším tím zprostředkovacím procesem, byli shledáni jako vhodní osvojitelé a byli zařazeni, bylo jim vybráno vhodné dítě, nebo prostě začal se realizovat proces preadopční péče, a potom ten osvojitel budoucí, tak měl havárii a způsobil nehodu, kde někdo přišel o život a proběhlo tam trestní řízení. A dítě tam bylo zvyklé v té rodině a ten soud tam nařídil rovnou při tom osvojení i dohled.

I s ohledem na ten trest, který tam u toho osvojitele probíhal. Takže v takovýchto situacích se to třeba může stát“ (*rozhovor, sociální pracovnice OSPOD, obecní úřad*).

Dohled, zákonem definovaný speciálně pro adoptivní rodiny, tak zůstává nevyužívanou možností. V praxi tak dodnes platí to, co v 80. letech reflektovali Brabenec a Teplá (1984: 5): osvojením dítě, a s ním i celá adoptivní rodina, ze systému sociálně-právní ochrany vystoupí – sociální pracovníci je „nevidují a nesledují“. Tato ambivalence dohledu a zneviditelnění odráží komplikovanou pozici osvojení na hranici veřejné a soukromé péče, kvůli níž adopce do sociálně-právní ochrany dětí současně patří i nepatří. Na jednu stranu je adopce jedním z jejích řešení, na druhou stranu právě toto řešení sociálně-právní ochranu konkrétního dítěte ukončuje, protože dítě se ze státní péče (ať už jde o péči ústavní, či pěstounskou) dostane do (privátní) péče osvojitelské rodiny.

Jak ale píše O'Halloran, v moderní adopční praxi, a především u adopcí „z péče“, již tento přesun není nutně přesunem mezi dvěma vzájemně se vylučujícími nastaveními, mezi veřejnou a výlučně privátní péčí, existuje větší potřeba i ochota všech stran ke vstupu profesionálů v zájmu dítěte do jeho postadopčního života (O'Halloran 2015: 98). Je nepochybné, že ani biologická rodina netvoří v moderních sociálních státech čistě soukromou sféru – tradice sociálně-právní ochrany dětí ukazuje, že si stát bere právo do výchovy různými způsoby a v různých situacích vstupovat. Nicméně péče osvojitelské rodiny získává „veřejný“ rozměr ještě v jiném smyslu: adopce se čím dál víc stává státem garantovaným řešením pro děti, které jsou v péči státu. Stoupají nároky na naplnění určitých předpokladů jak při výběru osvojitelů, tak v procesu výchovy osvojených dětí.

Adoptivní rodina se s nárokem na speciální podporu přibližuje k jiným formám profesionální náhradní péče a k sociální práci a mimorodinné cizí adopce se čím dál víc propojují s (kvazi)profesionálními nároky na adoptivní rodiče jak při jejich výběru, tak v průběhu výchovy adoptovaných dětí. Tím vším se ale také adoptivní rodina do jisté míry vzdaluje od „normální“ biologické rodiny. Tento vývoj je (co se týče mimorodinných cizích adopcí, které probíhají v rámci systému a neobcházejí ho) zřetelný i u nás, přestože přípravy žadatelů o osvojení nebyly ještě v 90. letech standardem a postadopční služby nejsou do dnešních dnů v systému adopcí pevně ukotveny a vede se o nich debata.

2.3 (Pre- a post-)adopční služby

V Evropě je od první čtvrtiny 20. století běžné, že osvojení je právním aktem, utvářejícím novou trvalou rodinu pro dítě, jehož rodiče se o ně nemohou, nechtějí nebo nesmějí starat (Triseolitis et al. 1997: 1). A právní akt osvojení také proces adopce ukončoval. Od 60. let se nicméně prosazuje pohled, který chápe adopci nejenom jako právní akt, ale i jako celoživotní sociální proces, při němž se utváří specifická alternativní rodina (Zamostny et al. 2003). Dnes je tento pohled již vtělený do adopčních systémů v řadě evropských zemí, např. do anglického (Kocman 2017), dánského (Paleček 2017), ale také např. do německého,

švédského či francouzského (O'Halloran 2015). Kerry O'Halloran (2015) píše, že tradičně se rozhodnutím o adopci „zavřely dveře“ a vstup profesionálů do rodiny končil. V poslední době se má víc a víc za to, že osvojitelské rodiny by měly mít nárok na průběžnou podporu státu, podobně jako jsou podpůrné služby poskytovány pro udržení dítěte v jiných formách péče. V západní Evropě se rozvíjejí státní (legislativní, finanční) garance dostupnosti postadopčních služeb pro osvojitelské rodiny. Nejde jen o to, že vývojové problémy adoptovaných dětí vyžadují specifický přístup (Burnell, Vaughan 2012), ale také o to, že se rozvíjí koncept otevřených adopcí, při nichž dochází k udržování kontaktu dětí s biologickými rodiči, u něhož se předpokládá profesionální podpora (Sales 2012, 2015). V Anglii jsou dnes běžným minimem postadopční podpory finanční příspěvky a poradenské služby (O'Halloran 2015: 97–98).

Postadopční podpora přitom přináší jednak jistou formu dohledu a jednak i určité nároky na dovednosti osvojitelů. V Anglii například mohou osvojitelské rodiny získat s pomocí prostředků vládního Fondu adopční podpory přístup k terapeutickým službám, „včetně tréninku v terapeutickém rodičovství a intenzivních rodinných intervencí“.¹¹ Možnost získávat podporu v rozvoji určitých (kvazi)profesionálních dovedností tak současně reflektuje i vytváří nárok na osvojitele, aby těmito dovednostmi disponovali:

„[Osvojitelé] musí mít na zřeteli, že to dítě prostě potřebuje zažít, jak bych to řekla, takové to bezpodmínečné přijetí, o kterém se mluví, že je strašně důležité, ale málokterý rodič má tu schopnost to dokázat [...]. [...] náhradní rodičovství by mělo být hlavně terapeutické rodičovství a já bych se pod to podepsala, přesně toto by to mělo být“ (rozhovor, pracovnice neziskové organizace poskytující podporu adoptivním rodinám).

Pojetí osvojení jako procesu, který právním aktem nekončí, je přítomno i v mezinárodním právu, v tzv. Haagské úmluvě (Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení) z roku 1993. Úmluva zakotvuje povinnost signatářských zemí „podporovat rozvoj poradenství ve věcech osvojení a rozvoj postadopčních služeb“ (Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, čl. 9, odst. c). Česká republika podepsala Haagskou úmluvu v roce 1999, parlament ji schválil v únoru 2000.

V československém kontextu se o specifikách výchovy v adoptivních rodinách psalo již v 70. letech. Např. v roce 1970 ředitel kojeneckého ústavu v Košicích Igor Lahita ve studii o adopci „cikánských dětí“ navrhoval vytvoření odborných center pro adopci při některých kojeneckých ústavech, která by mohla další osud adoptovaných dětí sledovat (Lahita 1970: 297). O tom, že „adoptivní rodiny potřebují zvláštní péči“ a „vedení“ při výchově dětí, psala také např. Marie Damborská v roce 1976, a to na základě vlastních zkušeností z víceméně neplánovaně vzniknuvší poradenské praxe pro adoptivní rodiny. S odkazem i na zahraniční autory zmiňovala jednak to, že sami adoptivní rodiče mohou zápolit s nezpracovanou

---

¹¹ Viz <http://www.nhs.uk/Livewell/adoption-and-fostering/Pages/post-adoption-support.aspx>

frustrací z vlastní bezdětnosti, a jednak to, že – zvláště při adopci starších dětí – je sžívání s novou rodinou obtížný proces (Damborská 1976: 396). V roce 1978 projednávalo kolegium ministra práce a sociálních věcí ČSR „Návrh poradenských služeb pro oblast náhradní rodinné péče (organizace zprostředkování náhradní rodinné péče)“, na jehož základě byl schválen postup, kterým se měly řídit krajské národní výbory. Jedna ze zásad organizování náhradní péče zněla následovně:

„Okresní národní výbory sledují vývoj dětí v pěstounské péči a vývoj vztahů v novém prostředí a poskytují či zprostředkují potřebnou pomoc. Na vyžádání osvojitelů se tato pomoc poskytuje i ve vztahu k osvojeným dětem“ (Brabenec, Teplá 1984: 14–15).

V roce 1984 vznikla – pro jednání Poradního sboru ministra práce a sociálních věcí ČSR pro otázky péče o děti a mládež – studie „Zhodnocení vývoje osvojení a pěstounské péče a zvláštních zařízení pro výkon pěstounské péče“ (Brabenec, Teplá, 1984). Autoři uzavírají svoji studii speciálním oceněním adoptivních rodičů a zdůrazněním potřeby systémového doprovázení osvojitelských rodin:

„Daleko největší nároky však náhradní rodinná péče klade na občany, kteří se ujímají cizího dítěte s cílem nahradit mu péči, kterou by mu jinak měli poskytovat řádní rodiče. Těmto občanům, především pak těm, kteří se ujímají dítěte bez příbuzenského poměru, dítěte určitým způsobem postiženého somaticky či psychicky nebo dítěte výchovně narušeného, náleží velké společenské uznání. Bude třeba, aby národní výbory zvýšeným úsilím poskytovaly těmto občanům pomoc, buď přímou, nebo zprostředkovanou, při péči o svěřené děti, především v období po příchodu dítěte do nového rodinného prostředí, v souvislosti s nástupem do školy, v souvislosti s výběrem povolání a v období dospívání“ (Brabenec, Teplá 1984: 16).

Toto pojetí podpory (řečeno dnešním slovníkem: „postadopčních služeb“) nicméně v 80. letech naplněno nebylo. Národní výbory poté, co rozsudky o osvojení nabyly právní moci, už děti v osvojitelských rodinách dále nesledovaly, protože pro to nebyl právní důvod. Po osvojení se do zorného pole sociálních pracovníků dostávaly jen výjimečně – v případech, kdy rodiny řešily např. výchovné problémy již starších dětí nebo když se rodiny rozpadly (Brabenec, Teplá 1984: 5). Podobně Hániková a Bažantová v roce 1982, při hodnocení zkušeností s osvojováním dětí z kojeneckého ústavu v Pardubicích konstatovaly, že poradenskou péči pro adoptivní rodiny je potřeba zkvalitnit. A zároveň kriticky popisovaly stav této poradenské podpory:

„Žádný z orgánů péče o děti ani ústavů našeho kraje nesleduje systematicky vývoj adoptivních rodin, nejsou cíleně vedeny [...]. Pardubická pedagogicko-psychologická poradna zatím nebyla schopna převzít systematické vedení náhradních rodin“ (Hániková, Bažantová 1982: 476).

Za jednu z forem podpory adoptivní rodiny lze považovat i přípravu budoucích osvojitelů. Zatímco v 60. let v Československu se zájemci o osvojení nevybírali, ale pouze evidovali (Schiller 1967: 49) a až do novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí v roce 2006¹² byli žadatelé rovnou zaevidováni a „příprava“ probíhala teprve poté, co dostali dítě do péče, dnes jsou přípravy a výběr budoucích osvojitelů dlouhým a poměrně náročným procesem, kterým nemusí každý žadatel projít. A přesto lze na přípravu a výběr osvojitelů – v perspektivě zdůrazňující potřebnost jejich speciálních kvalit – stále nahlížet jako na nedostatečné:

„Já si myslím, že by měli být daleko důkladněji vybírání žadatelé o osvojení, že to už musí být prostě nějaká fakticky zralá osobnost nebo alespoň osobnost, která je ochotna na sobě pracovat, která umí prostě přijímat nějaké věci zvenku“ (*rozhovor, pracovnice neziskové organizace poskytující podporu adoptivním rodinám*).

Ještě v 80. letech byla jakákoli organizovaná forma přípravy na budoucí roli osvojitele zcela výjimečná – v Jihomoravském kraji se scházeli budoucí osvojitelé se stávajícími a čerpali od nich zkušenosti, a to v době, když už měli v péči dítě a čekali na soudní rozhodnutí o osvojení. Podle dobové studie to byla „nová forma skupinové sociální práce“ (Brabenec, Teplá 1984: 4). Žádný systém přípravy budoucích osvojitelů však neexistoval až do konce 90. let, kdy povinnost zajišťovat přípravu budoucích osvojitelů uložil krajským úřadům zákon o sociálně-právní ochraně dětí z roku 1999 (zákon č. 359/1999 Sb., § 11, čl. 2, odst. a). Dnes je běžné, že osvojitelé přípravami procházejí.¹³ Organizace příprav je však záležitostí jednotlivých krajů, nedá se proto hovořit o žádném jednotném systému či pojetí příprav. Přípravy jsou charakteristické velkou rozmanitostí v obsahu, formě, metodologii, v kvalitě i v tom, kdo přípravy provádí – zda kraj sám, či některá z neziskových nebo krajských příspěvkových organizací, která získá od kraje pověření (SocioFaktor 2015a: 158–159). Přes všechny problémy jsou ovšem přípravy stále jedinou plošně zajišťovanou službou pro osvojitele. Co se týká dalších, postadopčních služeb, dnešní zákon o sociálně-právní ochraně dětí ukládá povinnost zajišťovat „osvojitelům [...] poradenskou pomoc související s osvojením dítěte [...], zejména v otázkách výchovy“ krajským úřadům (zákon č. 359/1999 Sb., § 11, čl. 2, odst. c). Přesto je politika „zavřených dveří“, o níž píše O’Halloran (2015) a která u nás byla kriticky reflektována již před 40 lety, v praxi realitou dodnes. Stejně jako dříve, adoptivní rodiny z perspektivy orgánů sociálně-právní ochrany dětí často mizí. Jakmile krajské úřady dokončí proces příprav osvojitelů a zprostředkování adopce, osvojitelské rodiny už v dalším procesu péče o adoptované dítě nedoprovázejí (SocioFaktor 2015a: 159). A to přesto, že některé sociální pracovnice krajských OSPOD vnímají, že osvojitelské rodiny mají podobné potřeby jako rodiny pěstounské (Paleček 2015):

---

¹² Viz zákon č. 134/2006 Sb.

¹³ Byť ne všichni: přípravy se netýkají jednak rodinných adopcí, ale také z nich v některých případech vypadávají i osvojitelé v mimorodinných adopcích (viz dále, kapitola 3.3).

„[...] že tam řeší, že tam nejenom v té adaptační fázi, ale řeší tam mnohdy velmi podobné problémy jako ty pěstounské rodiny s těmi dětmi i v období toho dospívání“ *(sociální pracovníce krajského OSPOD, skupinová diskuse s pracovníci OSPOD)*.

K tomuto náhledu dospívají ty sociální pracovníce, které mají zkušenost s rodinami vychovávajícími jak děti v pěstounské péči, tak děti osvojené. S pěstounskými rodinami se dostávají do kontaktu v rámci svojí práce, ale nevyhnou se tomu, aby s pěstouny mluvili i o jejich osvojených dětech. Běžně však podobnost mezi problematikou pěstounských a osvojitelských rodin není z perspektivy krajského OSPOD pozorovatelná. Adoptivní rodiny sice dostávají od krajského úřadu „otevřenou nabídku“ na pozdější konzultace, přesto o mnoha z nich už úřad neslyší:

„My vždycky nabízíme [...] že jsem k dispozici ke konzultacím po celou dobu procesu, tzn. než absolvují přípravy, ale i kdykoli po něm. To prostě je otevřená nabídka a ti žadatelé všech druhů péče mají tu možnost se kdykoli obrátit. A vždycky jim zdůrazňuji, že jim třeba mohu pomoci najít kontakty někde v jejich blízkosti, kdyby to potřebovali. To je taková otevřená nabídka, občas ji někdo využije a o někom už nikdy neslyším“ *(psycholožka krajského OSPOD, skupinová diskuse s pracovníci OSPOD)*.

Pro sociální pracovníky obecních úřadů obcí s rozšířenou působností (kteří jednak provádějí šetření žadatelů o osvojení a jednak zastupují děti nacházející se v péči mimo rodinu) po soudním rozsudku o adopci aktivní práce s adoptivními rodinami rovněž končí:

„Vlastně je nemůžeme ani [adoptivní rodiny] oslovovat, protože tím osvojením už [...] jsou úplně na místě klasických rodičů, takže my nemáme právo už jim do toho vstupovat, protože ani není důvod“ *(rozhovor, sociální pracovníce OSPOD, obecní úřad)*.

Rodiny někdy se zaměstnanci OSPOD udržují po nějakou dobu neformální kontakty, zejména v prvních letech po osvojení:

„Chodí za námi, ukazují nám děti, na Vánoce posílají obrázky. Je to nádherné, ale slábně to. A my třeba, zrovna jsme si říkali teď, že už nemáme přehled o dětech, které se osvojily před 8 lety, nevíme, co s nimi je“ *(rozhovor, sociální pracovníce OSPOD, obecní úřad)*.

Neformální kontakty po určitou dobu fungují, ale postupně vymizují. Na poli profesionální podpory jsou pak zaměstnanci obecních orgánů sociálně-právní ochrany dětí ve vyčkávací pozici. Intervenují teprve tehdy, když se k nim osvojitelské (stejně jako kterékoli jiné) rodiny dostanou s nějakými „problémy“:

„[...] když se na nás někdo [z osvojitelských rodin] obrátí, jako na sociálně-právní ochranu dětí, s problémy, jestliže v nějaké rodině vyvstanou, tam mu s tím pomáháme“ *(rozhovor, sociální pracovníce OSPOD, obecní úřad)*.

V pohledu orgánů sociálně-právní ochrany dětí to pak někdy může vypadat s adoptivními rodinami tak, že

„kde problém není, tak tam to prostě funguje jako v každé jiné rodině [...], tam, kde je nějaký problém, tak se k nám stejně dostanou“ (rozhovor, sociální pracovnice OSPOD, obecní úřad).

Ale podobně jako na krajských úřadech se i na některých obecních OSPOD profesionálové dostávají do kontaktu s rodinami, které se starají o děti jak v péči pěstounské, tak o děti osvojené. Pak je zjevné, že se problematika adopce s otázkami pěstounské péče překrývá:

„Tak se nám potom míchají ty děti v jedné rodině, že. To je potom výborné, protože my k jednomu dítěti ‚jakoby‘ už nechodíme, protože už je osvojené, měli ho od malička, a oni mají ještě další dvě děti a za těmi chodíme, to je na hlavu. [...] Ano, pracujeme se všemi dětmi, ono se to nedá moc rozdělit, ono se to stejně prolíná, ty rodinné problémy, takže se řeší společně. Nemůžeme jim ale nabídnout psychologickou podporu placenou z pěstounských dávek“ (pracovnice obecního OSPOD, skupinová debata s profesionály v péči o děti).

Rodiny přitom o podporu někdy velmi stojí. Jedna z účastnic výzkumu popisovala v rozhovoru zkušenost práce s rodinou, která dostala dítě do předadopční péče, ale rozhodla se změnit status péče na péči pěstounskou, aby dosáhla na podpůrné služby:

„[...] se mi to nyní vlastně stalo podruhé, kdy žadatelé o osvojení přijali děti do rodiny, ale protože tam docela byly takové velké problémy s tím, že děti po narození, které byly po matkách závislých na látkách docela hodně, odráželo se to na těch dětech poruchami chování už v docela útlém věku, takže oni měli docela obavy, aby to zvládli, a změnili to osvojení na pěstounskou péči s tím, že očekávají ze strany státu a nás větší podporu. [...] nešlo tam moc o tu finanční [podporu], ale aby měli podporu, já nevím, těch různých odborníků, aby se co nejvíc mohli dozvídat a pracovat s tím už u těch malých dětí, kde se silně projevuje ADHD“ (rozhovor, sociální pracovnice OSPOD, obecní úřad).

Účastníci „kulatých stolů“¹⁴ hovořili o tom, že osvojitelé jsou méně aktivní, méně otevření než pěstounské rodiny, ačkoli jejich problémy jsou problémům pěstounských rodin velmi podobné, a o tom, že s problémy přicházejí většinou pozdě. To může na jednu stranu souviset s motivací osvojitelů stát se plnohodnotnou a normální rodinou (která není součástí systému veřejné péče), na druhou stranu ale i s jejich obavami z kontaktu s úřady. Ani to, že se rodina na OSPOD neobrátila sama, nemusí totiž nutně znamenat, že neřeší obtíže a že nepotřebuje pomoc. Zkušenost dalších profesionálů říká, že pro adoptivní rodiče může být obtížné s problémy při výchově osvojených dětí OSPOD kontaktovat, protože „se bojí, bojí se

---

¹⁴ Středisko pro náhradní rodinnou péči uspořádalo v roce 2016 ve 13 krajích „kulaté stoly“ pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí z krajských úřadů, z obcí s rozšířenou působností a pracovníků neziskových organizací. Z těchto setkání byly pořízeny záznamy, které sloužily jako jeden z datových zdrojů této studie.

té kontroly, je jim to nepříjemné“ (*skupinová debata s profesionály v péči o děti*). Osvojitelé mají tendenci náročné projevy dětí přičítat tomu, že sami nezvládají výchovu. Adoptivní matky v rozhovorech mluví o tom, jak si nevěděly s projevy dětí rady a jak měly za to, že to „neumějí“. A podle profesionálů tak adoptivní rodiče často zažívají pocity selhání a obávají se negativního hodnocení. O svých obtížích, které z pohledu pracovníků OSPOD někdy vůbec nejsou viditelné, jsou ochotni mluvit jen s lidmi, jimž důvěřují:

„Radši přijdou k nám, do dětského centra, když to dítě mají od nás, za naším psychologem, že to chtějí řešit. Ale nechtějí, aby o tom věděl úřad. [...] Nás vnímají jako partnery“ (*pracovník dětského centra, skupinová debata s profesionály v péči o děti*).

V „bezpečném prostoru“, např. na setkáních adoptivních rodičů, vedených profesionálem, se osvojitelé „svěřují s věcmi, které by nikomu jinému neřekli“ (*rozhovor, pracovnice neziskové organizace*):

„[...] oni tam prostě mohou říct, že ty děti fakt nemají rádi, že si s tím nevědí rady, že prožívají velmi složité období [...], že je moc mlátí, [...] prostě se otevřou tam, otevřou se tam ty Achillovy paty a s tím se dá hezky pracovat“ (*rozhovor, pracovnice neziskové organizace*).

Marie Vágnerová soudí, že odborná podpora může adoptivním rodičům pomoci s jejich pocity selhání a neúspěšnosti a může sloužit jako prevence rozvoje stresu a naučené bezmocnosti. Z jejího výzkumu také vyplývá, že náhradní rodiče (pěstouni i osvojitelé) chtějí podporu od odborníků, kteří mají s problematikou náhradní rodinné péče zkušenosti (Vágnerová 2014: 119). Podpora specializovaná na osvojitelství však není samozřejmostí. Organizace zaměřené na podporu adoptivních rodin i v procesu výchovy přijatých dětí vznikají od 90. let, ale jejich dostupnost pro adoptivní rodiny je stále velmi omezená. Vznikají mimo systém, díky iniciativám malých skupin či jednotlivců, z nichž někteří mají s osvojením vlastní zkušenost. A jejich spolupráce s orgány sociálně-právní ochrany dětí není vůbec vždy hladká.

Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí z roku 2013 zavedla do náhradní rodinné péče nové systémové prvky orientované na podporu pěstounské péče, jako např. pověřování neziskových organizací „provázením“ pěstounských rodin a z toho plynoucí systémové financování podpůrných služeb. Podpora adoptivních rodin a úloha těchto rodin v systému sociálně-právní ochrany dětí však byly v novele zcela opominuty. Ani legislativně, ale ani v odborné debatě (přestože řada praktiků potřebu podpory adoptivních rodin reflektuje) se tak potřeba postadopčních služeb dosud nestala samozřejmě přijímaným faktem. Jak zaznělo na jedné debatě, ne vždy je zřejmé,

„proč by měl být [adoptivní rodič] ještě podporován, když normální rodiny nejsou tak opečovávané. [...] Když už nějaký systém prozkoumal a uznal, že pro tu roli adoptivního rodiče je někdo způsobilý a dal mu na to ten papír a razítko, tak by měl

být způsobilý a kompetentní to utáhnout sám a neměl by prostě mít nějakou podporu, když ho někdo prověřil. A potom jediné, když tam vznikají nějaké výchovné problémy, vztahové problémy, tak už může vyhledat pomoc u nějakých služeb“ (*skupinová debata s profesionály v péči o děti*).

Neziskové organizace zaměřené na práci s osvojitelskými rodinami naopak vycházejí z toho, že politika „zavřených dveří“ neodpovídá tomu, co adoptivní rodiny skutečně potřebují, a snaží se ji nahradit jiným, proaktivnějším přístupem:

„Snažíme se [...], aby se prostě nezavřely dveře, jak se to víceméně děje. Protože tím, že dostanou papír, už se stávají normální rodinou, v uvozovkách, a od státu nemají nárok už prakticky na nic. Takže my se snažíme kompenzovat jim to, protože my víme, že ty potřeby mají“ (*rozhovor, pracovnice neziskové organizace*).

Přístup těchto organizací mimo jiné vychází ze snahy o kontinuální spolupráci, která umožňuje, aby rodiny navázaly s profesionály důvěru a mohly dostávat podporu průběžně již od přípravných kurzů. Také Vágnerová (2014: 119) uvádí, že rodiny by si přály „aby jim mohl pomáhat stále stejný odborník, který už rodinu zná, a nemusí mu nic vysvětlovat“. Takový způsob spolupráce podporuje program PRIDE, který předpokládá provázanost příprav a následné podpory náhradní rodiny (ať už pěstounské, nebo osvojitelské). PRIDE (Parent Resources for Information, Development and Education) byl původně vyvinut v USA v roce 1993. V současné době je využíván v řadě evropských států (Island, Norsko, Švédsko, Finsko, Dánsko, Nizozemsko, Estonsko, Ukrajina, Maďarsko, Srbsko a Bulharsko). Od roku 1999 se používá v Polsku, v roce 2001 byl zaveden na Slovensku. PRIDE postupuje od vymezení a rozdělení úloh a kompetencí mezi aktéry systému, vyhodnocování místních potřeb, nábor náhradních rodičů (pěstounů či osvojitelů) přes přípravu a vyhodnocování zájemců o náhradní rodinnou péči až po následnou podporu náhradní rodiny, včetně dalšího rozvoje kompetencí rodičů v době po přijetí dítěte do rodiny (Sociofaktor 2015a: 159). V České republice se PRIDE začal zavádět v rámci projektu Ministerstva práce a sociálních věcí v roce 2013. Byli vyškoleni lektoři a do roku 2015 proběhlo v 10 krajích ČR více než 75 příprav žadatelů.¹⁵ Hodnocení zúčastněných bylo vesměs kladné (SocioFaktor 2015b). O inspiraci programem PRIDE hovořili i praktici z orgánů sociálně-právní ochrany dětí a z neziskových organizací při skupinových diskusích, dokonce i právě v souvislosti s adopcemi a s kontinuitou podpory:¹⁶

„[...] tam je vlastně ten ucelený systém [...], protože pokud jsou to osvojitelé, tak se jim [OSPODům] potom to dítě vlastně z dohledu ztratí, i ti lidé [osvojitelé]. [...] Ale pokud by to bylo prostě převzato z toho PRIDEu, ten model [...], kdy sociální pracovnice nebo nějaká organizace by byla s těmi lidmi od podání té žádosti i pro ten

---

¹⁵ Viz <http://pride-cz.com/pride-v-cr/>.

¹⁶ Jde o diskusní skupiny, které se uskutečnily v letech 2014 a 2015 (viz Paleček 2014, 2015).

proces [...] náhradní rodinné péče, tak by to určitě [osvojitelé] uvítali“ (*sociální pracovnice krajského OSPOD, skupinová diskuse s pracovnicemi OSPOD*).

Ačkoli jde o „pokus o implementaci ucelené metodiky procesu zprostředkování a následného doprovázení náhradní rodinné péče“ (SocioFaktor 2015a: 159), v České republice se pilotně zkoušely pouze přípravy žadatelů o pěstounskou péči a adopci. Program následné práce s náhradními rodinami zaváděn nebyl, protože v situaci, kdy doprovázení zajišťuje často jiný typ subjektů než přípravy, je zajištění provázanosti příprav a následné podpory mnohdy nemožné (SocioFaktor 2015b: 18). Princip kontinuity tudíž není v českém systému náhradní rodinné péče zakotven ani v práci s pěstounskými rodinami, jimž je ze zákona zajištěno doprovázení v procesu péče. A samozřejmě chybí i v práci s rodinami adoptivními, pro něž legislativa ani žádné postadopční služby nestanovuje. Praxe však ukazuje, že právě postadopční podpora a její návaznost na přípravu osvojitelů jsou potřebné a užitečné:

„Než si kraj vzal přípravy pod sebe, tak my jsme se věnovaly přípravám žadatelů o osvojení, takže my jsme měly takovou kontinuitu. Poznaly jsme rodiny, které jsou hodně na dně, protože léta se snaží o to, mít dítě, po několika umělých oplodněních. Pak jsme byly s nimi v kontaktu, když si pro to dítě jely. Pak jsme je ztratily ze zřetele, protože byly šťastné, přešťastné, že mají miminko, ale pak se zase k nám vracely, protože najednou jako řešily věci, které radši řeknou nám nebo řeší radši s námi, protože jednak vědí, že jsme se zkušeností [s adopcí] obě dvě, a potom vlastně jsme už byly na tom prvopočátku a oni nás poznaly a už se nám hodně otevřely“ (*rozhovor, pracovnice neziskové organizace*).

Přestože souhrou okolností sloužily adopce v českých zemích již v 60. letech minulého století jako následné opatření sociálně-právní ochrany dětí a profesionálové si přinejmenším od 70. let uvědomovali potřebnost postadopční podpory, k jejímu zapojení do politiky osvojování dodnes nedošlo. Postadopční služby a jejich souvislost (nebo nesouvislost) s procesem příprav a zprostředkování jsou tak víceméně nahodilým lokálním výsledkem úsilí neziskových organizací a nastavení jejich spolupráce s krajskými orgány sociálně-právní ochrany dětí.

Podpora je však „zároveň způsob kontroly“ (*rozhovor, pracovnice neziskové organizace*):

„My máme ještě doučovací program a tam v osvojitelských rodinách máme šikovné doučovatele [...] když je tam nějaká patologie, tak tam to řeším [...] kdy ten doučovatel má pocit, nebo se mu to dítě svěří, že se tam něco děje, nebo že se necítí dobře, nebo že prostě s rodiči něco, tak tam se potom taky snažíme na to zaměřit. – Výzkumník: Jak to děláte? – Jdeme do těch rodin, nebo si je pozveme. [...] A každý ten rodič dělá chyby [...] a z toho vyplývá potřeba jiných přístupů a ty se jim snažíme nějakým způsobem předat nebo nechat jim jako nahlédnout, že jsou i jiné možnosti [jak při výchově postupovat]. Tak takto my pracujeme“ (*rozhovor, pracovnice neziskové organizace*).

Efektorem postadopčních služeb tedy je „nejen podpora, ale i určitá kontrola“ (zápis z „kulatého stolu“ v Moravskoslezském kraji). Praktici reflektují, že postadopční podpora je současně výkonem moci (Foucault 1996), která tím, jak podporuje, současně i dohlíží a ovlivňuje. Proto také lze na nedostatek a nedostupnost postadopčních služeb „pohlížet nejen jako na absenci zajištění následné podpory osvojitelům, ale také jako na omezení možnosti dohledu na činnost osvojitelů a včasného zásahu v případě vzniku problémů v rodině“ (SocioFaktor 2015b: 18).¹⁷

Myšlenka postadopční podpory do profesionálního diskurzu o adopcích evidentně proniká – při většině diskusí na krajských „kulatých stolech“ zazníval názor, že stát by měl nějakou formu podpory garantovat. Diskutující se však rozcházel v tom, nakolik by taková podpora měla být využívána povinně a jak dlouho by případná povinnost měla trvat (v návrzích se objevovaly roční až tříleté lhůty na povinné využití postadopčních služeb):

„[...] část diskutujících navrhovala legislativně nastavit povinný dvouletý postadopční servis doprovázení osvojitelů a pro další období ponechat na dobrovolnosti ze strany osvojitelů, druhá část by volila spíše nastavení péče o osvojitelskou rodinu po dobu 3 let od převzetí dítěte na bázi dobrovolnosti“ (zápis z „kulatého stolu“ v Moravskoslezském kraji).

„[...] v jedné skupině zaznělo, že nabídka služeb pro osvojitele by měla být ze strany státu zajištěna, ale měla by být dobrovolná, v další skupině účastníci doporučovali nastavení povinné odborné pomoci pro osvojitele do doby, než osvojení nabude právní moci (např. jeden rok od faktického převzetí dítěte do péče, dále pak ponechat na dobrovolnosti osvojitelů)“ (zápis z „kulatého stolu“ v Praze).

„[...] jedna skupina navrhla podchycení osvojitelských rodin v počátku – nastavit povinný postadopční servis (cca dvouletý), na který by žadatelé byli připravováni [...]; druhá skupina však doporučila spíše služby dobrovolné“ (zápis z „kulatého stolu“ ve Zlínském kraji).

Názor, že postadopční služby jsou potřebné a měly by být dokonce povinné, vychází z předpokladu, že adoptivní rodiny mají svoje specifické problémy a rizika, s nimiž je nutné nějak pracovat. „I když vypadají jako děti zdravé, zdravé rozhodně nejsou,“ píše Dagmar Zezulová. „Jsou nemocné těžkou nevléčitelnou nemocí [...]. [...] Je to hluboké, niterné zoufalství, extrémní opuštěnost“ (Zezulová 2012: 21). To se podle Zezulové týká i dětí umístěných do náhradní rodinné péče velmi záhy po narození. Podobný pohled mají i další profesionálové:

---

¹⁷ Foucault píše o specifické, „pastýřské“ formě moci, jejímž původním cílem bylo zajistit spásu jednotlivce, později pak zdraví, blahobyt, bezpečí... K tomu však „pastýři“ potřebují nahlížet do hlav lidí a ovlivňovat jejich svědomí (Foucault 1996: 204–205). Přesně to se v podpoře ze strany pomáhajících profesí – dnes garantovaných v mnohem větší míře státem než církví – děje. Konstatujeme to zde bez kritického tónu, pouze jako popis dnešního fungování moci v profesionální pomoci.

„[...] každé dítě si nese tuto zátěž [...] v životě každého toho [osvojeného] dítěte zůstane někde, já tomu říkám takové bílé místo, které – ať se snažíme sebevíc je milovat a předávat jim všechny zkušenosti do života, jako znalosti a dovednosti a já nevím co, tak [...] jsou prostě okamžiky, kdy to vyplyne na povrch: já jsem ten nechtěný, já nevím, kde je moje biologická máma, já vlastně vůbec nevím, jestli jí chci poznat, nebo nechci, mám ji chtít poznat, nebo nemám, co je vlastně správně? Prostě jdou životem s otázkami, na které se strašně špatně hledají odpovědi“ (rozhovor, pracovnice neziskové organizace).

„[...] to dítě [...] v té pubertě nejvíce myslí na to, kdo je jeho biologický rodič. Takové ty úvahy, kdo je lepší: tahle máma, nebo možná ta pravá, protože tady ta mě nutí uklízet a učit se a chodit domů včas?“ (rozhovor, pracovnice neziskové organizace).

Specifické problémy adoptovaných dětí nemusí mít vždy tak dramatickou formu, jak to naznačuje Zezulová (2012). Může jít prostě o otázky po původu, související s identitou (Matějček 1999), o zvědavost, o dlouhodobě se vynořující potřebu poznat biologické rodiče, dozvědět se o nich něco, prozkoumat svůj vlastní vztah k nim:

„Vlastně od nějaké sedmé třídy s nejlepší kamarádkou jsme to vymýšlely, že tam pojedeme, [...] pak jsem to různě začala vymýšlet s přítelem a pak jednou jsem to vymyslela s nejlepším kamarádem, že tam pojedeme. [...] Taky jsem si říkala, když ji [matku] uvidím, jestli mě to trkne, jestli jako ucítím něco, jako najednou nějaký pocit nebo nějaká minulost, a vlastně v podstatě vůbec nic“ (rozhovor, adoptovaná dospělá dcera).

A velmi záleží, jak je na to připravena a jak na to reaguje adoptivní rodina. Jestli fakt osvojení skrývá (což se stále ještě v adoptivních rodinách podle profesionálů děje), nebo jestli je ohledně toho otevřená, včetně možnosti, že dítě se bude chtít s biologickými rodiči setkat:

„[...] od malička mi máma vždy říkala, že mě dostali. Není to úplně tak, že ze dne na den mi řekla, že jsem adoptovaná, ale bylo to úplně přirozené, takže to беру i teď jako úplně přirozenou věc. [...] máme doma takové desky, kde jsou všechny ty informace o tom osvojení, kdy proběhlo za půl roku to právní odklepnutí, a dívat jsem se normálně mohla, takže jsem tam viděla ta jména i ty adresy. Asi když jsem začala chápat, možná už na základní škole, jsem už někdy byla v těch deskách“ (rozhovor, adoptovaná dospělá dcera).

Pohled zdůrazňující specifičnost výchovy osvojeného dítěte sdílejí někdy také adoptivní rodiče, kteří mají s výchovou dítěte delší zkušenost:

„Prostě člověk žije v tom normálním světě většinou, ne ve světě, kde mají lidi přijaté děti, a tam je spousta bio-dětí, a ti [lidé – rodiče ‚bio-dětí‘] mají spousta bio-rad, jakože u nich tohle fungovalo, a teď najednou vidíš, že to tvoje dítě je jako stejné, ale je úplně jiné vlastně“ (rozhovor, adoptivní matka).

Samo potvrzení výjimečnosti procesu výchovy v adoptivní rodině je pak pro osvojitele úlevné:

„[...] co mi pomohlo přežít to dětství s těmi jakoby náročnými dětmi, že jsem se seznámila s jinou maminkou, která na tom byla velmi stejně jako já, a mohly jsme si sdělovat ty zážitky. A zjistily jsme, že nejsme úplně blbé matky, které to s těmi dětmi neumějí, ale že ty děti jsou specifické a že spoustu věcí lidi [rodiče se svými vlastními dětmi] normálně vůbec neprožijí. Protože do té doby jsem si já fakt myslela, že to s tím dítětem nějak neumím, když takhle ječí“ (*rozhovor, adoptivní matka*).

„[...] seminář pro pěstounské a osvojitelské rodiny nás hodně povzbudil. Jednak jsme získali užitečné a praktické rady, ale hlavně jsme přestali být sami. Zjistili jsme, že naše problémy nejsou dány naší rodičovskou neschopností, jak nám občas dávalo najevo naše okolí (třeba škola), nýbrž že s podobnými problémy se potýkají i ostatní osvojitelské a pěstounské rodiny“ (*zkušenost adoptivní rodiny zveřejněná na internetové stránce Poradny pro náhradní rodinnou péči v Litoměřicích*).¹⁸

Jindy však logiku výjimečnosti procesu adopce rodiče odmítají, při přípravách to „nechtějí moc slyšet, tím spíš, že do toho teprve jdou, a my jim tady budeme říkat, co všechno se může stát“ (*rozhovor, pracovnice neziskové organizace*). Ve zpětném pohledu osvojitelé hodnotí tento postoj jako naivní a „sami přiznávají, že případné problémy ani nechtěli vidět. Pokud s nějakými potížemi počítali, tak nakonec přišly jiné, na které připraveni nebyli“ (Vágnerová 2014: 84). Nicméně právě na začátku je pro ně těžko představitelné, že jejich (díky adopci konečně „normální“) rodina bude narušována nějakými speciálními zásahy:

„[...] lidé, co prošli třeba tou přípravou tady u nás – tak podle mé zkušenosti, protože se s nimi nyní hodně setkávám – měli ten pocit, když odsud odcházeli [...]: tak jsem to tady absolvoval a teď už vás nikdy neuvidím“ (*rozhovor, pracovnice neziskové organizace*).

Je to právě proto, že případná podpora vystavuje rodinu dohledu, který znejišťuje samozřejmost předpokladu, že rodiče zvládnou vychovávat svoje děti bez vnějších zásahů. Debata o garantovaném zajištění postadopčních služeb, nebo dokonce o jejich (alespoň dočasně) povinném využití adoptivní rodinou, tak podrývá status adoptivní rodiny jako rodiny „běžné“. Tato ambivalence podpory, která normální fungování rodiny na jedné straně pomáhá zajistit a na straně druhé ho narušuje, vyvolává také ambivalenci postojů jak mezi osvojiteli, tak mezi profesionály. Ukazuje ale také na stále se proměňující status adoptivních rodin a institutu osvojení, kdy „je otázkou, co je vlastně osvojení“ (*zápis z „kulatého stolu“ v Moravskoslezském kraji*). Část profesionálů stále vnímá osvojitelskou rodinu „jako rodinu běžnou, která chce zůstat v anonymitě“ (*zápis z „kulatého stolu“ v Plzeňském kraji*). Představa „rodiny jako každé jiné“ vychází mimo jiné z předpokladu, že jsou adoptovány děti malé a zdravé. To se však mění a – jak ukazuje vývoj v jiných zemích – nejspíš bude měnit

---

¹⁸ Viz <http://www.cpnrp.cz/>

i nadále. Potřeba podpory při výchově osvojeného dítěte tak souvisí a bude čím dál víc souviset i s tím, že pro osvojení jsou ve vzrůstající míře dostupné děti „se středními či většími potížemi, genetickou zátěží, děti z rodin zatížených různými závislostmi, děti mající za sebou různé traumatické zážitky“ (Konečná et al. 2016: 15). Volání jiných profesionálů či samotných rodin po specializované postadopční podpoře, i samotné poskytování této podpory, narušuje koncept osvojitelské rodiny jako „rodiny běžné“: zviditelňuje a vyčleňuje adoptivní rodiny ze skupiny všech ostatních rodin jako specifickou skupinu s určitým druhem problémů a výzev.

3. Rychlost a pomalost v procesu osvojení

3.1 Zpomalení (po účinnosti nového občanského zákoníku)

V 90. letech se roční počty dětí umístěných do předosvojitelské péče pohybovaly zhruba v rozmezí 450 až 650 (viz graf 3 na str. 19). Čísla vykazují propad v počtu dětí umístěných do péče před osvojením v letech 2013 až 2015 ze 467 na 289. Příčinou poklesu byla účinnost nového občanského zákoníku, který vnesl do procesu osvojení nové lhůty a nové rozhodovací mechanismy. Jedna ze zásadních změn spočívá v tom, že o tzv. předběžných opatřeních (např. o umístění dítěte do předadopční péče) nyní již nerozhoduje orgán sociálně-právní ochrany dětí v rámci správního řízení, ale soud. Tuto změnu pravomoci lze chápat jako pojistku proti problematickým intervencím úřadů a ochranu biologické rodiny, efektem je však současně zpomalení a menší pružnost osvojovacího procesu:

„Hrozně se ztížil i celý rozhodovací proces [...], jak pro nás, tak pro soudce [...]. Rozhodnutí o preadopční péči bylo dřív na úřadech, takže to šlo rychle, to nebyl vůbec žádný problém“ (rozhovor, sociální pracovnice OSPOD, obecní úřad).

V prvním roce účinnosti nového občanského zákoníku byly opatrovnické soudy zahlcené, v Plzeňském kraji například museli vypomáhat „soudci z civilního soudu, a to až do konce roku 2015“ (zápis z kulatého stolu v Plzeňském kraji). Nešlo ale jen o nepřipravenost soudů. Nový občanský zákoník přinesl větší opatrnost při zasahování do pokrevních svazků: biologickým rodičům například dává více času na to, aby mohli svoje rozhodnutí vzdát se dítěte revidovat, zohledňuje, jestli existují blízcí příbuzní, kteří jsou ochotni se o dítě starat. Tato opatrnost je znát i v rozhodování soudů, které svěřením do péče budoucích (mimorodinných cizích) osvojitelů dovolují jen výjimečně:

„A teď si podáte k soudu návrh na předběžné opatření, ale některé soudy vám neudělí předběžné opatření na preadopční [péči], většina soudů to neudělá (rozhovor, sociální pracovnice OSPOD, obecní úřad).

Při „kulatých stolech“ se proto opakovaně objevoval názor, že je potřeba – v zájmu zpružnění systému – „vrátit rozhodování o předadopční péči a péči předpěstounské zpět do správního řízení“ (zápis z „kulatého stolu“ ve Zlínském kraji).¹⁹

Profesionálové z oblasti náhradní péče mluví o ztížení procesu, chaosu a o nepředvídatelnosti v rozhodovacích procesech:

---

¹⁹ Není tím myšleno rozhodnutí o umístění dítěte mimo rodinu, ale umístění do preadopční péče např. z přechodné pěstounské péče nebo z péče kojeneckého ústavu. (O odloučení od rodiny OSPOD nesmí rozhodovat již od roku 1995, kdy Ústavní soud svým náležením č. 72/95 Sb. zrušil tehdejší ustanovení § 46 zákona o rodině, podle kterého byl orgán státní správy v naléhavém případě povinen učinit předběžně i takové opatření, o kterém má právo jinak rozhodnout pouze soud (s tím, že soud rozhodne dodatečně). Důvodem zrušení byl rozpor s článkem 32 odst. 4 Listiny základních práv a svobod, podle nějž práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona (Vyskočil 2014: 32).)

„Problematický je ten soudní proces, to je s novelou občanského zákoníku, to se to hrozně ztížilo. Když si vlastně ty spisy přehazují jeden na druhý, takže prostě celý ten proces se hrozně prodloužil. [...] Je v tom hrozný chaos, často ani my [nevíme], vlastně zjišťujeme, kam vlastně ti lidé, ti osvojitelé mají podávat ty návrhy, pořád se jim to přehazuje z jednoho soudu na druhý. [...] Není to jasné, ani soudcům [...]. Velká loterie vždycky, hrozně velká“ (rozhovor, sociální pracovnice OSPOD, obecní úřad).

To může být způsobeno už jen tím, že se změnila pravidla a bude trvat nějakou dobu, než se v nich všichni zúčastnění zorientují. Nicméně i v pohledu soudce jde o to, že pravidla jsou celkově složitá:

„Pokud se jedná o adopce, tak já nepamatuji tak složitou a nepružnou proceduru, jakou nastolil nový občanský zákoník. A jestli opravdu něco je napsané špatně, a to říkám s celou odpovědností, se vším všudy, tak je to osvojení. Tam je spousta věcí, které jsou úplně nefunkční, že kdybychom chtěli úplně přesně dodržovat každíčkou literu zákona, každíčkou větu, tak se skutečně nedopracujeme ničeho“ (rozhovor, soudkyně opatrovnického soudu).

Pravidla také osvojovací proceduru prodloužila. Novinkou je, že matka i otec mají tři měsíce na to, aby svůj souhlas s osvojením vzali zpátky. Pak teprve může soud svěřit dítě do předadopční péče. Předadopční péče musí trvat půl roku (dříve tři měsíce) a poté teprve mohou budoucí osvojitelé podat návrh k soudu na osvojení. Efekt zpomalení jde přitom proti tomu, že v náhradní péči jde o co nejrychlejší dosažení stabilního řešení pro dítě. Ze zpomalení a komplikovanosti procesu osvojování po roce 2013 jsou profesionálové rozčarováni:

„Je to hrozný. Já mám pocit, [...] že dřív to bylo nějak jednodušší, já vím, že je hrozný, [...] že máma dávala souhlas v porodnici [...]. Nebylo to, že by někdo na ní dělal já nevím jaký nátlak. Pak jsme jezdili třeba i do kriminálu, když táta byl zavřený, aby to dítě vlastně bylo co nejdřív v budoucím pevném rodinném prostředí“ (rozhovor, pracovnice neziskové organizace).

Sociální pracovníci usilují o to, aby se dítě z přechodné pěstounské péče, kde může být maximálně jeden rok, neocitlo v ústavním zařízení, a aby se co nejrychleji dostalo do trvalého rodinného prostředí. Soudy nicméně nemají žádný závazný rámec pro vynesení rozsudku. V praxi záleží na administrativně-procesních momentech (lhůty na přepsání rozsudku, za jak dlouho se rozsudky podaří odeslat a kdy jsou doručeny účastníkům řízení), ale i na aktuálních okolnostech konkrétního soudního řízení (momentální vytíženost soudce nebo třeba nedostatek či vytíženost písařů apod.). Doba čekání na rozhodnutí od podání návrhu na soudní řízení může být zkrátka velmi různá:

„Doba čekání na soud je velmi individuální. Jedni čekali ani ne 3 měsíce, my bohužel půl roku. Záleží na vytíženosti konkrétního soudce. S dobou čekání ale bohužel nemůžete nic udělat“ (*internetová diskuse*).²⁰

Profesionálové z náhradní péče proto volají po stanovení lhůt pro přechod dítěte z přechodné pěstounské péče do adopce, resp. do péče před osvojením.²¹ Snaží se také sladit svůj pohled s pohledem soudů: organizují setkání se soudci, osobně soudce kontaktují (*zápisy z „kulatých stolů“*).

Nejde ovšem pouze o zpomalení a neodhadnutelnost délky práce soudů. Nepředpověditelnost a pomalost je vtělena i do procesu příprav a zařazování zájemců do evidence žadatelů o osvojení. Přípravné kurzy neprobíhají pravidelně, zájemci na ně musejí dlouhou dobu čekat:

„Žádost jsme si přes MěÚ podali 9/2015, 6/2016 pohovor s psychologem, příprava prý 11/2016. Z dřívějších diskusí jsem měla pocit, že je tento proces v Ústeckém kraji rychlý, ale nyní ten pocit nesdílím“ (*internetová diskuse*).²²

Dlouho trvá i konečné rozhodování o zařazení žadatelů do evidence:

„My podali žádost 06/2015, psychologické posouzení 11/2015 a školení v Natamě od března do května 2016. Poté výstup z Natama odeslán na kraj, a ačkoliv nás všude informovali, že do měsíce budeme schváleni na NRP, právní moci to nabylo až nyní v září. Jsem znechucena z toho, jak dlouho vše trvá“ (*internetová diskuse*).²³

3.2 Zájmy a motivace adoptivních rodičů

Zájmů, které se v osvojení promítají, je více: zájmy dětí, adoptivních rodičů, biologických rodičů, státu... A ne vždy jsou v souladu. Respektive stojí tak trochu v principu proti sobě (Lewis 2004: 238) a vyvážit je často prostě není možné (Prynn 2000: 69–70). Zohledňování těch nebo oněch zájmů má vždy nějaký dopad na roli adopcí v systému péče o děti. Snaha zohledňovat práva biologických rodičů a udržet rodinu pohromadě vede logicky i prakticky k oslabení role adopcí. A naopak, více ohledu k zájmům a k ochraně dítěte může úlohu osvojení posilovat, jako se to začalo dít v novém miléniu v Anglii (Kocman 2017) a o něco později i v Dánsku (Paleček 2017).

V českém občanském zákoníku se osvojení podmiňuje zájmy dítěte: „Osvojení nezletilého musí být v souladu s jeho zájmy“ (zákon č. 89/2012 Sb.: § 795). To nicméně neznamená, že

²⁰ Viz http://adopce-pomoc.webnode.cz/otazky-a-odpovedi/faqcbm_163280/20/

²¹ Například v Anglii musejí sociální pracovníci do 4 týdnů od chvíle, kdy se dítě dostane mimo rodinu, vytvořit plán trvalého umístění (např. do adoptivní rodiny či dlouhodobé pěstounské péče) a do 26 týdnů musí proběhnout soudní přelíčení (Kocman 2017: 26).

²² Viz <http://www.adopce.com/app/templates/adopce/forum/viewtopic.php?f=6&t=853#p1531>

²³ Tamtéž.

zájmy adoptivních rodičů z adopce vymizely. Naopak, častým motivem zájemců o osvojení je nepochybně touha po dítěti. Kolem 15 % českých párů má problémy s plodností:

„Nedobrovolná bezdětnost může být značnou životní zátěží, spojenou se symbolickou ztrátou hodnoty, kterou představuje vlastní dítě, i všech zážitků a zkušeností, jež by jim mohlo přinést. Potřeba mít dítě může být tak silná, že po prožití několika cyklů naděje a následného zklamání vede k rozhodnutí nějaké adoptovat“ (Vágnerová 2014: 77).

Adoptivní rodiče mají „jasný motiv, [...] chtějí být normální rodinou“ (rozhovor, *pracovnice neziskové organizace*). Jak píše Kerry O'Halloran (2015: 6), historicky byla adopce „vždy náchylná k tomu, aby byla tvarována potřebami osvojitelů“. Orientace na potřeby adoptivních rodičů vždy byla v systému osvojování nějak přítomna (Leon 2002: 658).

Zkušenost jedné adoptivní matky vypovídá o tom, že k určujícím momentům praxe orgánů sociálně-právní ochrany dětí může patřit právě uspokojování potřeb bezdětných párů:

„Tak jsem se vydala na sociálku pro žádost. Šla jsem s kočárem, malého [vlastní dítě] jsem neměla kam dát. Paní se na mě podívala a řekla: ‚Vy už dítě máte, a to žádáte o adopci? To se mi nelíbí.‘ Tyto dvě věty slyším pořád. Pak mi sdělila, že ona je malý pán na to, aby nás stopla, že to tedy pošle na kraj, ale ať si moc nadějí neděláme“ (příběh zveřejněný na internetu).²⁴

Lidé, kteří touží po dítěti, ale vlastní mít nemohou, tak samozřejmě využívají zákonem dané možnosti dítě si osvojit. Jakkoli má tedy adopce být ku prospěchu dítěte či v souladu s jeho zájmy, je neoddiskutovatelné, že ve hře jsou i zájmy osvojitelů, přestože se o nich dnešní legislativa přímo nezmiňuje. Přitom jde o zájmy a motivace velmi silné:

„Sama jsem několikrát o miminko přišla, vlastní děti nemáme, moc po dítěti toužíme [...]“; „[...] jsme mladý (relativně) manželský pár [...] a víme, že přirozenou cestou nemůžeme mít miminko“; „[...] je mi 43 let a doposud se mi nepodařilo otěhotnět. Vyzkoušeli jsme všechny možné metody, ale bez výsledku. Mým velkým životním přáním je děťátko“; „[...] bohužel se nám nedaří miminko, po všech možných vyšetřeních už víme, že spolu nikdy miminko mít nebudeme“; „[...] nedaří se nám mít miminko, po kterém moc toužíme. Jsme inteligentní, milí a jinak moc šťastní“ (inzeráty na internetu).²⁵

Tyto inzeráty bezdětných párů, publikované na internetu a adresované matkám, které se chtějí vlastního dítěte vzdát, vyjadřují „velké životní přání“, touhu po dítěti, které zájemci o adopci mít sami nemohou. Obraty jako „nemáme“, „nemůžeme mít“, „bez výsledku“, „spolu nikdy mít nebudeme“ naznačují zásadní absenci, ukazují k prázdnému místu v životě bezdětných párů. A toto prázdné místo, které brání tomu, aby byli „šťastní“ ve všech

²⁴ Viz <http://pribehy-ado-rodin.webnode.cz/pribehy-ze-zivota/jak-to-bylo-u-nas/>

²⁵ Viz <https://www.modrykonik.cz/forum/adopce-a-nahradni-rodina/prima-adopce-mate-nekdo-zkusenost/>

ohledech, se pokoušejí osvojením zaplnit. Naléhavost prožitku prázdného místa ukazuje i následující inzerát zájemců pokoušejících se podruhé o přímou adopci, protože první nevyšla. Manželský pár si přes inzerát domluvil s těhotnou matkou, že si osvojí její dítě, manželé se na jeho přijetí již připravovali, ale matka si nakonec vše rozmyslela. Rodina zůstala neúplná, necelá, důsledky popisuje muž jako „zničující“:

„[...] pro mou ženu je to velmi zničující vidět prázdný kočárek... postýlku..., moc se těšila, že už budeme celá rodina..., a ani mě to nenechává chladným ...“ (*inzerát na internetu*).²⁶

Ne všichni osvojitelé adoptují proto, že jsou bezdětní. Někteří osvojitelé se rozhodnou pomoci dítěti, které nemá rodinu, i když vlastní děti mají nebo mohou mít. Bezdětnost, touha „mít“ děti a stát se normální rodinou, je však zřejmě nejčastější příčinou rozhodnutí osvojit si dítě. Motiv chybění a potřeby úplnosti rodiny popisují i profesionálové, kteří potkávají zájemce o adopci např. při úvodním šetření žadatelů (prováděném pracovníky orgánů sociálně-právní ochrany dětí na obcích) nebo na přípravných kurzech žadatelů o osvojení:

„Většina z nich přichází [do přípravného kurzu pro žadatele] s tím, že nemohou mít své dítě a to přijaté dítě naplní tu jejich představu úplné a šťastné rodiny. Toto je úplně hlavní motivace“ (*rozhovor, psycholožka, nezisková organizace*).

„[...] pořád jim tam něco chybí, někdo jim tam chybí, o koho by se mohli starat“ (*rozhovor, sociální pracovnice OSPOD, obecní úřad*).

Osvojení má simulovat biologické rodičovství. Žadatelé o adopci mají „hodně zúžený“ okruh dětí, které jsou ochotni přijmout, chtějí „opravdu nejčastěji novorozené miminko majoritního etnika“ (*rozhovor, sociální pracovnice OSPOD, obecní úřad*). Simulace biologického rodičovství má někdy nečekaně praktické rozměry. Matky, (budoucí) osvojitelky asistují u porodu dítěte, které chtějí osvojit, dítě přikládají na kůži, snaží se samy kojit, zůstávají s ním v porodnici místo biologické matky:

„[...] a já jsem byla připravená, že si hnedka to děťátko převezmu jakoby kůži na kůži na sebe, já jsem si ho hnedka vzala, [...], mně tam přivezli postel z nadstandardního pokoje, já jsem si lehla do postele, odvezli mě na ten můj pokoj a nechali mě tam ty dvě hodinky, jako nechávají vlastně miminka těm maminkám na sobě, a pak jsem vlastně zkoušela u Matouška takový to samopřísátí, když si ho vlastně necháte jakoby na sobě tady dole, on vlastně jakoby vyhopsá k tomu prsu, prostě za 20 minut přihopsal, přisál se [...] a laktace se mi spustila z obou prsů, ale jenom částečně, fakt maličko“ (*rozhovor, adoptivní matka*).

---

²⁶ Viz <http://www.emimino.cz/diskuse/prima-adopce-jen-konkretne-96467/>

Druhou stranou této simulace je co nejdokonalejší přesun z původní rodiny do rodiny nové, odstřižení dítěte od biologické matky (nejen metaforické, jak ukazuje následující citace z rozhovoru) a definitivní přerušování kontaktů:

„[...] a když jsem viděla, jak vylézá z té biologické matky, jak přichází na svět, já už jsem se těšila, až si přestřihnu pupeční šňůru. Tak jsem si přestřihla pupeční šňůru [...]. Poděkovala jsem té biologické matce a ona říká: „Já ho nechci vidět, já hnedka půjdu“, kdy jsem si fakt po porodu prostě dala na hrud', k sobě přiložila k srdci, tak v tu chvíli se stává mým dítětem a já prostě chci pro něj to nejlepší“ (rozhovor, *adoptivní matka*).

Žadatelé o osvojení poptávají zcela jiný rychlostní režim, než je ten, který v současné době nabízí systém adopcí. Chtějí adoptovat co nejrychleji, ale na dítě musejí čekat léta. Čekají dlouho na zařazení do evidence. Celý proces je pomalý: lhůty se podle nového občanského zákoníku prodloužily a zahlcené soudy někdy nerozhodují dost rychle. Budoucí osvojitelé také někdy chtějí dostat dítě do péče co nejdříve po porodu, ale ne všechny orgány sociálně-právní ochrany dětí a soudy to umožňují.

3.3 Zrychlení (zkratky a obchvaty systému mimorodinných cizích adopcí)

Systém adopcí očekávání zájemců o osvojení v mnohém nenaplnuje a je pro ně příliš pomalý. To platilo i před účinností nového občanského zákoníku. Nová právní úprava však tento rozpor mezi očekáváním zájemců a formálně správnými postupy ještě více prohloubila. Legislativa však současně otevírá i možnosti, jak si cestu systémem zkrátit nebo jak ho obejít.

Za prvé, podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí mohou dát rodiče „souhlas k osvojení dítěte předem s určením pro určitou osobu jako osvojitele“ (zákon č. 359/1999 Sb., § 20, čl. 3, odst. a, bod 1). Zprostředkovat osvojení smějí podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí provádět jenom orgány sociálně-právní ochrany (zákon č. 359/1999 Sb., § 19, čl. 2, odst. a); v případě tzv. adresného souhlasu vůči osobě, kterou biologický rodič zná, však zprostředkování vůbec neprobíhá (MPSV 2011). OSPOD sice musí zastupovat dítě, kterého se rodič vzdává, ale dostává se do spíše pasivní role registrátora procesu, v němž o tom, do jaké rodiny dítě půjde, rozhodují biologičtí rodiče (byť konečné rozhodnutí musí učinit samozřejmě soud).

Za druhé, možnost domlouvat si budoucí adopci a předání dítěte – a vyhnout se tak do velké míry rozhodovacím procesům sociálně-právní ochrany – otevírá pro rodiče a budoucí osvojitele samotný občanský zákoník v § 823, podle nějž je dokonce možné, aby si zájemci o osvojení dítě odnesli rovnou z porodnice:

„Souhlasí-li s tím rodiče, lze dítě předat budoucímu osvojiteli do péče i dříve [než proběhne souhlas matky s osvojením; tj. podle § 813 dříve než 6 týdnů od porodu], jakmile to zdravotní stav dítěte dovolí. Rodiče osvojovaného dítěte jsou povinni

o předání dítěte informovat orgán sociálně-právní ochrany dětí“ (zákon č. 89/2012 Sb., § 823, čl. 1).

Na počátku účinnosti nového občanského zákoníku se tento paragraf příliš nepoužíval, někteří právníci ho dokonce vykládali jako protizákonný. Zkušeností s jeho využitím však přibývá. Z internetových debat zájemců o osvojení je zjevné, že v různých krajích je přístup orgánů sociálně-právní ochrany dětí, soudů, ale například také porodnic, které budoucím osvojitelům umožňují (nebo neumožňují) kontakt s právě narozeným dítětem, velmi odlišný. Například pražské orgány sociálně-právní ochrany dětí se snaží ve spolupráci se soudy využívat tento paragraf pro evidované a schválené žadatele o osvojení. Pokud se objeví matky, které se chtějí vzdát dítěte a zároveň „by chtěly, aby fakt daly tomu dítěti to nejlepší hned od začátku, aby šlo do té rodiny“ (*pracovnice OSPOD, magistrát*), sociální pracovnice hledají vhodnou adoptivní rodinu a dítě jí nabízejí, i když ještě není „právně volné“ a není tudíž jisté, že nakonec skutečně bude adoptovatelné. V Praze bylo podle údajů magistrátu v roce 2014 takto osvojeno 13 ze všech 35 adoptovaných a o rok později 23 z celkem 55 adoptovaných dětí. V některých krajích se rozvíjí podobná praxe, v dalších krajích se ale orgány sociálně-právní ochrany dětí zdráhají děti z porodnice, které právně volné nejsou, žadatelům o osvojení nabízet. Zájemci o osvojení se navzájem na internetových fórech informují, kde a jak tento způsob zprostředkování funguje:

„[...] fakt nevím o kraji, který by dával děti přímo z porodnice – krom Prahy, všude čekají na ty zákonné lhůty, až je miminko právně volné – V Brně určitě“ – „Ne ne, už se dává z porodnice ve většině krajů. Ale žadatelé musí souhlasit s tím, že mohou být osloveni i v případě, že dítě stále není právně volné“ – „v Brně neudělají neprávně volné a ve Zlíně mi taky řekli, že vyloženě to neudělají, někdy po těch 6 týdnech to nabídnou – tak za tyto 2 kraje to mám aktuální“ – „Já vím, že tady ve Středočeském to dělají, Moravskoslezský taky, Praha taky. Ale je to záležitost řekla bych tak posledního roku a půl. Oni se asi snaží vytipovat, která bio máma spolehlivě ty souhlasy podepíše a takové dítě často posílají už z porodnice“ (*internetová diskuse*).²⁷

Zájemci si ovšem vždy hledali (Březinová 2011) a i nadále hledají vlastní cesty, jak se vyhnout zdoluhavému procesu osvojování v rámci sociálně-právní ochrany dětí. A samozřejmě využívají zákonem dané možnosti i k tomu, aby se dostali k dětem i bez účasti OSPOD. Zkoušejí rodiče, kteří mají v úmyslu vzdát se svých dětí, kontaktovat přímo:

„Snažíme se o adopci přes úřady, ale to je velmi zdoluhavá cesta. Pokud by se tu našla budoucí maminka, která se o své miminko nemůže postarat, napiš nám prosím vnitřní poštou, pak si můžeme vyměnit kontakt. Rádi bysme měli miminko už od porodu, o úřední záležitosti se postaráme“ (*inzerát na internetu*).²⁸

²⁷ Viz <https://www.modrykonik.cz/forum/adopce-a-nahradni-rodina/prima-adopce-mate-nekdo-zkusenost/>

²⁸ Viz <https://www.modrykonik.cz/forum/adopce-a-nahradni-rodina/prima-adopce-mate-nekdo-zkusenost/>

„Lékařská rodina hned po porodu hledá k přímé adopci miminko, chlapečka. Poskytneme zejména lásku, bezpečné rodinné zázemí, celkové životní zabezpečení, máme harmonický domov, přátelské rodinné vztahy. Jsme věřící křesťané. Všechny formality právně zajistíme, rovněž uhradíme. Proto prosíme maminku, která chce naleznout pro své děťátko domov, aby nás kontaktovala“ (*inzerát na internetu*).²⁹

Pokud jsou zájemci o osvojení již evidovanými žadateli, ale najdou si sami na internetu matku, která se hodlá vzdát dítěte, krajský OSPOD, jímž jsou evidováni, vypadává ze hry. Jím evidovaní žadatelé se dostávají mimo jeho dohled a rozhodovací kompetence:

„[...] to vůbec nejde přes nás, to je úplně mimo systém. A stalo se nám v minulém roce, že jsme měli žadatele a [...] oni přijali [přímou adopcí] dítě nějaké maminky. OSPOD [zastupující dítě] o tom věděl [...]. Bylo to dítě, tuším, že ze [...]ského kraje, bylo to rozhodnutí těch žadatelů. Já jsem se jich nevyptávala, jak se na tu maminku nakontakovali, ale když se podíváte někdy na internet [...]“ (*rozhovor, sociální pracovnice OSPOD, krajský úřad*).

Zároveň platí, že pro budoucí adoptivní rodiče „je to risk“ (*internetová diskuse*).³⁰ Ne všichni zájemci o adopci se riziko odhodlají podstoupit, přestože je pomalost procesu frustruje:

„My máme s manželem požádáno už více než 10 měsíců a nic se s námi neděje. Nebyli jsme ani na prvním pohovoru u psychologa. Je to děs. [...] ale i když mně čekání neubíhá a jsem z toho zoufalá někdy, tak varianta přímé adopce může být katastrofou. Při představě, že mám doma prcka, kterého piplám dva nebo tři měsíce, kdy se o něj starám a každé 4 hodiny k němu vstávám a přijde bio matka, zazvoní a prcka si odnese. Tak to bych asi těžce psychicky zvládala“ (*internetová diskuse*).³¹

Pro ty, kteří se pro takové řešení rozhodnou, je situace v mnoha ohledech nekomfortní. Ujímají se péče o dítě, které ještě není k adopci právně volné a není tudíž dopředu jisté, že nakonec do adopce půjde. Biologická matka si může vše rozmyslet, do hry může vstoupit biologický otec dítěte a zájemci o osvojení se budou muset po nějaké době s dítětem zase rozloučit. I pokud by nakonec dítě osvojili, osvojení nebude anonymní, protože buď biologickou matku znají (když si adopci domlouvali přímo s ní), nebo biologická matka dostane vyrozumění od soudu o svěřením do péče a bude tedy znát jména těch, k nimž se její dítě dostalo.

Nejde přitom jen o rizika pro zájemce o osvojení, ale i pro dítě. Umístění do předadopční péče je v jistém smyslu nevratná změna. Dítě v nové rodině navazuje citovou vazbu, noví pečovatelé zaujmou v jeho životě zásadní místo. Pokud pak dojde k tomu, že rodiče souhlas odvolají a chtějí se o dítě starat, je velmi složité hledat takové řešení, v němž bude místo jak

---

²⁹ Tamtéž.

³⁰ Tamtéž.

³¹ Tamtéž.

pro již vzniklou citovou vazbu dítěte s dosavadními pečovateli, kteří si ho přáli adoptovat, tak pro budování vztahu s biologickými rodiči, kteří s ním nějakou dobu nebyli:

„[Zájemci o osvojení] fungovali tedy úžasně – nechávali toho kluka s tou mámou, podporovali to, vítali, hodně tam byla cenná ta přípravná setkání [...]. Ta maminka uznávala, že kluk je teď doma u těch osvojitelů, nějaké věci nesla trochu těžce, [...] ale respektovala, že teď pravidla nese osvojitelka. A [...] oni se jí snažili zase [vyjít] vstříc, co se týkalo termínu těch návštěv. [...] a na jedné z těch příprav zaznělo, že by bylo nejlepší, kdyby měli společný barák a žili v jednom baráku, pro toho kluka. [...] ten soud bude rozhodovat a ten vlastně určí jenom ty dva, že se budou starat, ne ti druzí. Ale my jsme se bavili o tom, že ať už [soud] rozhodne jakkoliv, že bude potřeba, aby nějak zůstali v kontaktu, protože pro toho kluka už ti osvojitelé hráli nějakou roli. Ale jako celé mně to přišlo nešikovné a hrozně hloupé a bylo to emočně pro všechny hrozně náročné“ (rozhovor, pracovník neziskové organizace).

Na druhou stranu, nestává se často – alespoň podle zkušeností zájemců o adopci diskutujících na internetu – že by dítě museli vracet. A nevýhody jsou vyváženy z hlediska osvojitelů tím, že nějaké dítě vůbec dostanou, někdy dokonce bezprostředně po porodu, a mohou ho vychovávat skutečně odmala:

„Mimčo si odnesete nejdéle do 7 dnů z porodnice. [...] O klasickou adopci jsme měli zažádáno 3 roky, pak jsem to vzdala. A začali jsme si to řešit sami a takto. Měli jsme dvě maminky, které to odmítly, a u té třetí to vyšlo. [...] Prošla jsem si IVF, klasickou adopcí, a nakonec přímou adopcí a mohu všem jen doporučit. [...] Víc na palici mi přišly ty [přípravné] kurzy“ (internetová diskuse).³²

Pro dítě může být prospěšné, že není deprivováno pobytem v instituci či zatěžováno změnou vztahové osoby při přechodu z pěstounské péče na přechodnou dobu k adoptivní rodině. Stát a sociální práce by měly při osvojování vycházet ze zájmu dítěte a je docela dobře možné, že touto cestou je zájem dítěte, jehož vlastní rodiče ho nechtějí vychovávat, naplněn velmi dobře. Hledisko státu a jeho orgánů je však do jisté míry v napětí s hlediskem adoptivních rodičů. Osvojitelé pro sebe chtějí najít děti. Stát a potažmo sociální práce chtějí nebo mají chtít najít dobré osvojitele pro děti, které nemohou zůstat v péči svých vlastních rodičů. Proto si vyhrazují právo osvojitele připravovat, posuzovat a schvalovat a posléze vybrat konkrétnímu dítěti nejvhodnějšího žadatele. Přinejmenším u těch osvojení „z porodnice“, která si domluví osvojitelé s biologickými rodiči sami, ale stát má právo zprostředkovat adopci neuplatňuje a nenaplnuje tak svůj závazek garance naplňování nejlepšího zájmu dítěte. Při svěřením dítěte do péče z porodnice se také někdy stát a sociální práce vzdávají svého práva na přípravu vhodného osvojitele. Pokud totiž dítě z porodnice dostane do péče někdo, kdo si ho chce osvojit, a zároveň není v evidenci žadatelů, nikdo už po něm nevyžaduje, aby prošel jinak povinným procesem přípravy. Soud si pouze může jako

---

³² Tamtéž.

podklad pro svoje rozhodnutí vyžádat psychologické či jiné vyšetření zájemce o adopci. Dítě u soudního jednání vždy zastupuje OSPOD z místa jeho dosavadního trvalého bydliště. Ten, má-li nějaké pochybnosti, může také navrhnout doložení různých vyšetření či dokladů prokazujících schopnosti nové rodiny. Je přitom „na zvážení konkrétního soudu, jak si rodinu prověřit“ (*e-mailová komunikace, sociální pracovnice neziskové organizace*).

V určitých situacích tak vypadávají z procesu osvojování jeho podstatné prvky, které zároveň zajišťují určitou kontrolu kvality. V praxi se však používá ještě rychlejší „obchvat“: ve snaze, aby nemuseli „podstupovat to martýrium mezi psychology, sociálkou, soudy“ (*internetová diskuse*)³³ a v touze mít už konečně dítě, využívají zájemci o osvojení i způsob, s jehož pomocí systém mimorodinných adoptí a sociálně-právní ochranu obejdou zcela. Jak bez obalu sděluje jedna z diskutujících na internetovém fóru, „na OSPOD se chystá matka dítěte a uvede mého přítele jako otce a řekne, že si ho nemůže nechat a aby bylo svěřeno jemu. Tak snad to tak půjde bez problémů“. Další členka diskusního fóra věcně upozorňuje: „No, otce zapíše jen matrika, takže matka by měla jít na matriku a otce, pokud není provdaná, zapíše s jeho souhlasem – takže u toho musí být také.“ A druhá pak varuje před riziky: „Problém bude, když se provalí, že přítel není biologický otec... Podle právního výkladu se jedná o obchod s dětmi. Sazba je 8–12 let.“ „Za předpokladu, že je to za finanční úplatu – prodej dítěte, jinak ne,“ upřesňuje první debatérka (*internetová diskuse*).³⁴

Uvedením nepravdivých údajů do matriky se dostávají zájemci o adopci z režimu mimorodinných do režimu rodinných adoptí. Údajnému otci dítěte zůstane dítě v péči, zatímco biologická matka se dítěte vzdá. Po čase partnerka (manželka) dítě adoptuje. Ne vždy samozřejmě zájemci o adopci toto řešení volí. Jednak tím riskují, že biologická matka souhlas s osvojením odvolá, vezme si dítě do péče a zájemce – coby (z právního hlediska) otec – bude muset plnit vyživovací povinnost a platit na dítě alimenty. Důvody mohou být ovšem i morální:

„A ona [biologická matka] říkala, že nejjednodušší by bylo, kdyby se můj manžel vlastně napsal jako biologický otec. A my jsme říkali, že ne, že to chceme v pravdě, takže napsala, že otec neuveden nebo neznámý“ (*rozhovor, adoptivní rodiče*).

Využívání zkratk v systému i jeho obcházení systému je pravděpodobně někdy spojeno s obchodem, což ukazují zkušenosti jak adoptivních rodičů, tak pozorování profesionálů:

„Já když jsem byla na těch webových stránkách, tak jsem kontaktovala nějaké ty matky, tak ta první matka hned psala v SMS: ‚A kolik mi za to dáte?‘ Tak jsem psala hned, že to je trestně stíhané, že tímhle způsobem ne“ (*rozhovor, adoptivní rodiče*).

„Je to byznys, rozhodně to je velký, pěkný byznys. My jsme se tomu s kolegyní dost věnovaly, protože jeden čas to běželo docela dost. [...] To bych řekla, že tak před pěti

---

³³ Tamtéž. Soudům se ovšem ani takoví zájemci vyhnout nemohou.

³⁴ Tamtéž.

lety, že to bylo poměrně časté. A vždycky, co se dostalo k nám, tak tu dohodu sepisovala jedna advokátní kancelář, vždycky tam figurovala jedna organizace, [...] která zprostředkovala kontakt mezi těmi osvojiteli. [...] nakonec jsme zjistili, že ty informace se dostávají ven prostřednictvím klinik asistované reprodukce, [...] a tahle organizace si zase tipovala v různých krajích těhotné ženy a nabízela doprovod celým tím adopčním procesem“ (rozhovor, pracovnice OSPOD, obecní úřad).

Tyto praktiky nejsou nicméně s placením za získání dítěte spojené vždy, ani nejsou pokaždé vedeny zjištěnými motivy biologických rodičů:

„[...] ještě když jsme se s ní [s biologickou matkou] viděli, tak říkala, že ho určitě nechce dávat za peníze, že to určitě ne, že na tom nechce vydělat, že ho jenom chce svěřit někomu, komu udělá radost“ (rozhovor, adoptivní rodiče).

Další cestou, jak se vyhnout jednak naplňování podmínek pro žadatele o adopci a jednak složitému procesu osvojování v rámci sociálně-právní ochrany dětí v České republice, jsou mezinárodní adopce. A zájem mezi Čechy o adopce dětí z jiných zemí existuje: některé páry se raději než na český systém obrací na různé zprostředkovatele, jimž za zprostředkování osvojení ze zahraničí platí (Brandejská 2010). Tato praxe (zvláště když země, kde zájemci hledají dítě, nepodepsala Haagskou úmluvu) se přitom někdy prolíná s obchodem s dětmi (Smolin 2004).

Pravidla adopčního systému se ale obcházela již dříve, např. v 90. letech. Podle pracovnic jedné z neziskových organizací zprostředkovali děti zájemcům o osvojení mimo dohled sociálně-právní ochrany např. gynekologové a porodníci. Od roku 1999 se podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí zprostředkování osvojení jiným aktérem než orgánem sociálně-právní ochrany stalo trestným činem. Potenciální sankce mohou skutečně vést ke zvýšené opatrnosti. Jedna z neziskových organizací například maže z diskuse na svých internetových stránkách příspěvky, které by mohly být považovány za domlouvání adopce mezi biologickým rodičem a zájemcem o osvojení a organizace by pak mohla být chápána jako ten, kdo osvojení fakticky poskytnutím prostoru na svých webových stránkách zprostředkoval. Stejně tak sociální pracovnice této organizace vždy upozorní klienta, který se zmíní o hledání dítěte na internetu, že pokud by jí to popisoval, musela by oznámit trestný čin. Nicméně z nabídek i poptávek na internetu je zřejmé, že mezi rodiči a zájemci o adopci zákonná změna z roku 1999 v mnoha případech žádný preventivní účinek nemá. Legální možnosti osvojení se ztížily, zatímco potřeba bezdětných párů stát se úplnou rodinou zůstala stejná, a je možné, že čím přísnější pravidla jsou a čím víc proces osvojení komplikují, tím větší existuje tendence je obcházet.

O'Halloran si ve svojí studii o adoptcích stěžuje, že nejdůležitější mechanismus kontroly kvality adopčního procesu, rozhodování Adopčního panelu, se v Británii vůbec netýká velké části adopcí, totiž pokrevních a rodinných, které spadají do soukromého rodinného práva. Tyto adopce se tak vymykají profesionálnímu posuzování (O'Halloran 2015: 59). V České

republice lze podobnou věc tvrdit i o mimorodinných cizích adopcích. A přestože rozsah tohoto jevu nelze přesně změřit, je zřejmé, že v některých případech mimorodinných cizích adopcí nedochází k přípravě zájemců o osvojení ani k vyhledávání vhodných rodičů pro konkrétní dítě. Tím se samozřejmě nevylučuje, že výsledek je nakonec pro adoptované dítě dobrý. Oslabuje to však pozici adopce jako nástroje sociálně-právní ochrany dětí: sociálně-právní ochrana dětí je buď zcela mimo hru (když se mimorodinné adopce vydávají za rodinné), nebo pouze reaguje na něčí pokus adoptovat dítě, místo aby adopci použila jako jednu z možných (!) cest k vyřešení situace, kdy se toto dítě ocitlo v ohrožení. A oslabuje to i legitimitu systému mimorodinných adopcí, protože některé z jeho základních stavebních kamenů (příprava, posuzování, schvalování a zprostředkování) nakonec v základech konkrétního případu mimorodinné adopce prostě chybějí.

4. Závěr: nejasná politika osvojení

Občanský zákoník říká, že „osvojení nezletilého musí být v souladu s jeho zájmy“ (zákon č. 89/2012 Sb., § 795). Zároveň však neexistuje jasná politika adopcí, která by definovala, k čemu vlastně adopce slouží a jaké má mít místo v sociálně-právní ochraně dětí. Z analýzy praktického fungování adopční praxe plyne, že do praxe osvojení vstupují také zájmy adoptivních či biologických rodičů, které mohou být se zájmy dítěte v napětí. Uspokojování potřeby bezdětných párů mít dítě je neoddiskutovatelnou součástí adopční praxe, jež jednak naplňování zájmu dítěte umožňuje, ale někdy také omezuje; tato potřeba, resp. její využití při osvojení však nemá v sociální politice jasně pojmenované místo.

Adopce se u nás pohybují podobně jako v jiných zemích v silovém poli pomáhajících profesí a sociálně-právní ochrany dětí. Na jedné straně je zřejmé, že se jim adopce přibližují. Zároveň z tohoto pole mají adopce tendenci také unikat. Tyto dva směry jsou v praxi osvojení přinejmenším od 60. let minulého století neustále přítomné. V 60. letech, kdy se prakticky všechny děti do mimorodinných cizích adopcí dostávaly skrze systém sociálně-právní ochrany dětí (přes ústavy), adoptivní rodiny po soudním rozhodnutí o osvojení z dosahu sociálně-právní ochrany dětí zmizely a případné další kontakty s ní se odvíjely od jejich ochoty takové kontakty udržovat. To do značné míry platí dodnes. Zároveň se ale víc a víc mluví o potřebě příprav, pečlivého výběru adoptivních rodin, o postadopčních službách, metodicky se rozvíjejí přípravy budoucích osvojitelů a řada organizací i po právním aktu osvojení s adoptivními rodinami systematicky pracuje. Vedle tohoto směřování k dlouhodobému propojení pomáhajících profesí a sociálně-právní ochrany dětí s osvojením však současně existuje i praxe, která se tomu všemu částečně nebo zcela vyhýbá.

Využívání zkratk a obcházení systému pak samozřejmě znamená, že adopce v těchto případech ze sociálně-právní ochrany dětí vypadávají a dostávají se do šedé zóny, nekontrolované státem a sociální politikou, a někdy i překračují zákonnou hranici, která vymezuje obchod s dětmi.

Sociální politiku tak čeká další debata o smyslu (zvláště mimorodinných cizích) adopcí, o jejich úloze v sociálně-právní ochraně dětí a o způsobu jejich regulace.

Použité zdroje

Brabenec, F. Teplá, O. 1984. Zhodnocení vývoje osvojení a pěstounské péče a zvláštních zařízení pro výkon pěstounské péče. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí České socialistické republiky.

Brandejská, A. 2010. V Česku přibývá adopcí z ciziny, kterými páry obcházejí zákon. *iDNES.cz*, 28. 6. 2010. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/v-cesku-pribyva-adopci-z-ciziny-kterymi-pary-obchazeji-zakon-p5e-/domaci.aspx?c=A100628_152457_domaci_abr

Březinová, M. 2011. Rodiče nechtějí čekat na vyřízení adopce, děti shánějí přes internet. *iDNES.cz*, 30. 4. 2011. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/rodice-nechteji-cekat-na-vyrizeni-adopce-deti-shaneji-pres-internet-1pa-/domaci.aspx?c=A110430_214253_domaci_brm

Burnell, A., Vaughan, J. 2012. Family Futures Neuro-sequential Approach to the Assessment and Treatment of Traumatised Children: Neuro-Physiological Psychotherapy (NPP). [online] [cit. 2016-04-28]. Dostupné z: <https://www.familyfutures.co.uk/wp-content/uploads/2015/05/family-futures-rationale.pdf>

Bušková, M. 1965–66. Prohloubení péče o děti, vychovávané mimo vlastní rodinu. *Vychovávateľ*, 7, 244–246.

Conn, P. 2013. *Adoption: A Brief Social and Cultural History*. New York: Palgrave Macmillan.

ČTK. 2016. Vláda chystá změny v péči o ohrožené děti, do voleb už je zřejmě nestihne realizovat. *ČTK*, 23. 11. 2016. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/vlada-schvalila-navrh-zmen-pecce-o-deti-asi-ho-uz-ale-nestihn/r~cd7bebcab1a711e6ae080025900fea04/>

Damborská, M. 1957. Rozdíly mezi dítětem vychovávaným v rodině a v ústavu během 1. roku. *Československá pediatrie*, 12, 980–990.

Damborská, M. 1976. Zkušenosti s poradnou pro rodiče adoptovaných dětí. *Československá pediatrie*, 31, 7, 396–398.

Dunovský, J. 1966. Statistické údaje o osvojení v letech 1955 až 1964 v ČSSR. *Československá pediatrie*, 21, 1, 170–176.

Dunovský, J. 1969. K vývoji pěstounské péče. *Československá pediatrie*, 24, 7, 651–653.

Fallesen, P. 2014. Identifying divergent foster care careers for Danish children. *Child Abuse & Neglect*, 38, 1860–1871.

Foucault, M. 1996. *Myšlení vnějšku*. Praha: Herrmann & synové.

- Goldberger, K. 1963. Děti bez lásky. Dokumentární film, Československo, 37 min.
- Goldberger, K. 1964. Lidé. Dokumentární film, Československo, 22 min.
- Haberlová, V., Bubleová, V. 1992. *Rodina založená osobami, které vyrůstaly v dětských domovech. Dlouhodobé sledování osob vyrůstajících od narození mimo vlastní rodinu*. Praha: VÚPSV.
- Haniková, Z., Bažantová, I. 1982. Změny v problematice osvojení během 15 let. *Československá pediatrie*, 37, 8, 473–477.
- Hašková, H. 2011. Female Employment, Population Policy and Childcare: Early Childhood Education in Post-1945 Czech Society. In: Hagemann, K., Jarausch, K. H. a Allemann-Ghionda, C. (eds): *Children, Families, and States: Time Policies of Childcare, Preschool, and Primary Education in Europe*. New York and Oxford: Berghahn Books, s. 385–404.
- Henschel, F. (přijato k publikování). Adoption, Foster Care and SOS-Children's Villages in Socialist Czechoslovakia – Engineering Social Parenthood.
- Henschel, F. 2016a. All Children are Ours, *Bohemia* 56, 1, 122–144.
- Henschel, F. 2016b. Child-question in ČSSR. *Acta historica Universitatis Opaviensis*, 9, 143–158.
- Hronová, M. 2017. Konec kojeneckých ústavů a větší důraz na prevenci. Plán péče o ohrožené děti projedná vláda. *Aktuálně.cz*, 21. 3. 2017. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/postupne-zavrit-kojenecke-ustavy-ohrozene-deti-davat-pestoun/r~05c4b1a40e2a11e7bc0e002590604f2e/>
- Kocman, D. 2017. Anglie – případová studie. In: Kocman, D., Paleček, J. (eds). *Osvojování dětí v Anglii a v Dánsku. Zpráva z výzkumu v Anglii a Dánsku na téma osvojení*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, s. 7–38. [online] [cit. 2017-12-01]. Dostupné z: http://nahradnirodina.cz/sites/default/files/osvojovani_deti_v_anglii_a_v_dansku.pdf
- Konečná, H. et al. 2016. Závěrečná zpráva ze setkání zástupců OSPOD a NNO poskytujících služby v NRP ve 13 krajích České republiky. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: http://nahradnirodina.cz/sites/default/files/zaverecna_zprava_ze_setkani_zastupcu_ospod_a_nno_poskytujicich_sluzby_v_nrp.pdf
- Kovaříková, P. 2006. Osvojení. Rigorózní práce. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/41794/pravf_r/
- Kučera, J. 1969–70. Otevřený dopis opatrovníckým soudům a orgánům péče o děti. *Vychovatel*, 14, 2, 42–45.
- Lahita, I. 1970. Niektoré poznatky o adopcii detí ciganského pôvodu. *Československá pediatrie*, 25, 6, 294–298.

- Lahita, I., Ďurčanská, T. 1973. Naše zkušenosti s osvojováním dětí. *Sociální politika*, 5, 3, 6–9.
- Leon, I. G. 2002. Adoption Losses: Naturally Occurring or Socially Constructed? *Child Development*, 73, 2, 652–663.
- Lewis, J. 2004. Adoption: The nature of policy shifts in England and Wales 1972–2002. *International Journal of Law, Policy and Family*, 18, 235–255.
- Lumos. 2014. Péče o ohrožené děti v České republice. Praha: Lumos. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: <http://czech.wearelumos.org/media-centre/publications>
- Lumos. 2015. Pěstounská péče na přechodnou dobu. Výsledky průzkumu mezi pěstouny na přechodnou dobu. Praha: Lumos. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: <http://czech.wearelumos.org/media-centre/publications>
- Matějček, Z. 1960. Některé zkušenosti ze sledování duševního vývoje dětí v dětských domovech pro děti od 1 do 3 let. *Československá pediatrie*, 15, 234–241.
- Matějček, Z. 1963. K otázce adopcí. *Československá pediatrie*, 18, 1, 842–846.
- Matějček, Z. 1999. Otázka identity. In: Matějček, Z. et al. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, s. 67–72.
- Matějček, Z., Langmeier, J. 1963. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství.
- Mores, A. 1963. Rozbor problémů dlouhodobého a trvalého pobytu dětí v kojeneckém ústavě, v týdenních jeslích, mateřské škole a ve všech dětských domovech v Olomouckém okrese. *Československá pediatrie*, 18, 1, 74–80.
- Mores, A. 1964–65. Problémy osvojení v praxi. *Vychovatel*, 8, 78–81.
- Mores, A. 1966a. K problémům osvojení ústavních dětí. I. *Československá pediatrie*, 21, 1, 72–75.
- Mores, A. 1966b. K problémům osvojení ústavních dětí. II. Vyhledávání vhodných osvojenců a osvojitelů. *Československá pediatrie*, 21, 1, 76–81.
- MPSV ČR. 2011. Dodatek č. 1/2011 k Metodickému doporučení MPSV ČR č. 1/2010 k postupu orgánů sociálně-právní ochrany dětí v případech adresného souhlasu rodiče k osvojení. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/11725/0233_001.pdf
- MS ČR. 2017. Informace poskytnuté na žádost. Informace podle zák. č. 106/1999 Sb. MSP-624/2017-OSV-OSV. 22. 9. 2017. [online] [cit. 2017-11-01]. Dostupné z: <https://eudeska.justice.cz/informace-dle-106-199#>
- Nečas, J. 1938. *20 let sociální péče v Československé republice*. Praha: Ministerstvo sociální péče.

O'Halloran, K. 2015. *The Politics of Adoption. International Perspectives on Law, Policy and Practice*. 3. vyd. Dordrecht: Springer.

Paleček, J. 2014. Náhradní rodinná péče v České republice po novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí v reflexi pracovníků nestátních neziskových organizací. In: Bubleová, V. et al. *Výzkum praxe náhradní rodinné péče v České republice a zkušenosti aktérů s touto praxí*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, s. 237–258. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: <http://www.nadacesirius.cz/soubory/ke-stazeni/Monografie.pdf>

Paleček, J. 2015. Náhradní rodinná péče v České republice v reflexi pracovníků nestátních neziskových organizací a orgánů sociálně-právní ochrany dětí v roce 2015. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: <http://www.nadacesirius.cz/soubory/ke-stazeni/Nahradni-rodinna-pece-v-CR-v-reflexi-pracovniku-NNO-a-OSPOD-v-roce-2015.pdf>

Paleček, J. 2017. Dánsko – případová studie. In: Kocman, D., Paleček, J. (eds). *Osvojování dětí v Anglii a v Dánsku. Zpráva z výzkumu v Anglii a Dánsku na téma osvojení*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, s. 39–80. [online] [cit. 2017-12-01]. Dostupné z: http://nahradnirodina.cz/sites/default/files/osvojovani_deti_v_anglii_a_v_dansku.pdf

Petrušáková, J. 1963–64. K úpravě osvojení v návrhu zákona o rodině. *Vychovatel*, 8, 3, 75–77.

Pokorný, R. 2010. Historie dětského domova v Olomouci. Bakalářská práce. Olomouc: Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: <http://theses.cz/id/tzi52c/?lang=cs;furl=%2Fid%2Ftzi52c%2F>

Prynn, B. 2000. The adoption experience from a social worker's point of view. In: Treacher, A. a Katz, I. (red.). *The Dynamics of Adoption: Social and Personal Perspectives*. London: Jessica Kingsley, s. 67–78.

Sales, S. 2012. *Adoption, Family and the Paradox of Origins. A Foucauldian History*. Palgrave Macmillan Studies in Family and Intimate Life.

Sales, S. 2015. Contested attachments: rethinking adoptive kinship in the era of open adoption. *Child and Family Social Work*, 20, 149–158.

Schiller, M. 1966. Některé problémy osvojovacího řízení. In: Fiala, J. et al. *Aktuální otázky současného občanského a rodinného práva v praxi soudů*. Praha: Právnícký ústav Ministerstva spravedlnosti, s. 54–64.

Schiller, M. 1967. Právní podmínky osvojení v ČSSR v současné době. In: Vodák, P. et al. *Problémy osvojení dětí*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, s. 31–51.

Smolin, D. 2004. Intercountry adoption as child trafficking. *Valparaiso Law Review*, 39, 2, 281–325. [online] [cit. 2016-10-01]. Dostupné z: www.works.bepress.com/david_smolin/3

- SocioFaktor. 2015a. Návrh optimalizace řízení systému ochrany práv dětí a péče o ohrožené děti. Ostrava: SocioFaktor. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: [http://www.pravonadetstvi.cz/files/files/optimalizace_rizeni\(1\).pdf](http://www.pravonadetstvi.cz/files/files/optimalizace_rizeni(1).pdf)
- SocioFaktor. 2015b. Analýza implementace programu PRIDE v ČR. Ostrava: SocioFaktor. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/21395/Analiza_PRIDE.pdf
- Srb, V., Kučera, M. 1959. *Výzkum o rodičovství 1956*. Praha: Státní úřad statistický.
- Stejskal, C. 1969. Rozvoj péče o mládež v Čechách do okupace. In: Musil, J. 2005. *Cyril Stejskal – život a dílo: rozvoj péče o mládež v Čechách do okupace*. Olomouc: Společnost J. L. Fischera a Jiří Musil – Psychologická a výchovná poradna.
- Stýblo, J. 1965. K přehledům o osvojení. *Socialistické soudnictví*, 5, 349–356.
- Šrajbrová, M. 2015. Opuštěné děti dál zůstávají v ústavech. Tři ministerstva se nedokážou dohodnout. *Aktuálně.cz*, 21. 12. 2015. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/opustene-deti-dal-zustavaji-v-ustavech-tri-ministerstva-se-n/r~a116502aa41011e590ec0025900fea04/>
- Triseliotis, J., Shireman, J., Hundleby, M. 1997. *Adoption Theory, Policy, and Practice*. London: Cassell.
- Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: http://www.umpod.cz/fileadmin/user_upload/Pravni_predpisy_-_PDF/sb025-00m.pdf
- Unicef. 2007. Transmonee 2007 features. Data and analysis on the lives of children in CEE/CIS and Baltic states. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/tm2007_features.pdf
- ÚZIS. 2017. Stručný přehled činnosti dětských domovů pro děti do 3 let věku a dětských center za období 2007–2016. NZIS REPORT č. K/33 (08/2017). [online] [cit. 2017-12-01]. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/category/tematicke-rady/zdravotnicka-zarizeni/kojenecke-ustavy-detske-domovy-dalsi-zarizeni-pro-deti>
- Vágnerová, M. 2014. Rozhovory s náhradními rodiči. In: Bubleová, V. et al. *Výzkum praxe náhradní rodinné péče v České republice a zkušenosti aktérů s touto praxí*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, s. 73–167. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: <http://www.nadacesirius.cz/soubory/ke-stazeni/Monografie.pdf>
- Vyskočil, F. 2014. Právní úprava. In: Bubleová, V. et al. *Výzkum praxe náhradní rodinné péče v České republice a zkušenosti aktérů s touto praxí*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, s. 29–64. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: <http://www.nadacesirius.cz/soubory/ke-stazeni/Monografie.pdf>

Vyskočil, F. 2017. Právní analýza osvojení v České republice. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. [online] [cit. 2017-12-04]. Dostupné z: http://nahradnirodina.cz/sites/default/files/pravni_analyza_osvojeni_v_cr.pdf

Zákon č. 56/1928 Sb., o osvojení. 1928. In: Sběrka zákonů a nařízení státu československého, částka 21, 279–281. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1928/021-1928.pdf>

Zákon č. 48/1947 Sb., o organizaci péče o mládež. 1947. In: Sběrka zákonů a nařízení republiky Československé, částka 25, 859–861. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1947/025-1947.pdf>

Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném. 1949. In: Sběrka zákonů republiky Československé, částka 86, s. 745–753. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1949/086-1949.pdf>

Zákon č. 69/1952, o sociálně právní ochraně mládeže. 1952. In: Sběrka zákonů republiky Československé, částka 35, 817–819. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1952/035-1952.pdf>

Zákon č. 15/1958 Sb., o změně předpisů osvojení. 1958. In: Sběrka zákonů Republiky československé, částka 5, 15–16. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1958/005-1958.pdf>

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině. 1963. In: Sběrka zákonů Československé socialistické republiky, částka 53, 339–350. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1963/053-1963.pdf>

Zákon č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči. 1973. In: Sběrka zákonů Československá socialistická republika, částka 15, 145–148. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1973/015-1973.pdf>

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. 1999. In: Sběrka zákonů České republiky, částka 111, 7662–7681. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1999/111-1999.pdf>

Zákon č. 134/2006 Sb., kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů. 2006. In: Sběrka zákonů Česká republika, částka 46, 1605–1627. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/2006/046-2006.pdf>

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. 2012. In: Sběrka zákonů Česká republika, částka 33, 1026–1365. [online] [cit. 2017-06-01]. Dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/2012/033-2012.pdf>

Zamostny, K. P., O'Brien, K. M., Baden, A. L., O'Leary Wiley, M. 2003. The Practice of Adoption: History, Trends, and Social Context. *The Counseling Psychologist*, 31, 6, 651–678.

Zezulová, D. 2012. *Pěstounská péče a adopce*. Praha: Portál.